

DE ROODBORSTTAPUIT

PERIODIEK VAN HET SAMENWERKINGSVERBAND VAN OOST-BRABANTSE VOGELWERKGROEPEN

Adressenlijst afgevaardigden Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen

VOGELWACHT UDEN

Jan-Willem Hermans	Beukenlaan 22	5409 AS Odiliapeel	04132 - 72777
Wim Janssen	Rechtestraat 26	5409 AJ Odiliapeel	04132 - 73625

VOGELWERKGROEP IVN VALKENSWAARD

Ad van Asten	Waalreseweg 73 ^a	5554 HB Valkenswaard	04902 - 41271
--------------	-----------------------------	----------------------	---------------

VOGELWERKGROEP KNNV EINDHOVEN

Louis Schrover	Bergstraat 24	5611 JZ Eindhoven	
Wim le Mair	Vinc. Cleerdinlaan 12	5582 EK Waalre	

VOGELWERKGROEP DE KEMPEN

Henk Hendriks	Groesstraat 5	5662 ET Geldrop	040 - 853372
Tom Heijnen	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426

VOGELWERKGROEP MIDDEN-BRABANT

Ad van Poppel	Scarlattistraat 108	5049 GC Tilburg	013 - 553121
Loek Hilgers	Jeroen Boschstraat 18	5062 LE Oisterwijk	04242 - 84978

VOGELWERKGROEP DE PEEL

Sjef Benders	Wilhelminastraat 58	5721 KK Asten	04936 - 1367
Jan v.d. Loo	Vlinkert 29	5725 AH Asten	04936 - 2522

VOGEL- EN NATUURWACHT 's-HERTOGENBOSCH

Dick Jansen	Postbus 207	5140 AE Waalwijk	
Gerard Sluyter	Sumatrastraat 28	5215 AZ Den Bosch	073 - 140741

VOGELWERKGROEP DE KLAMPER

Hans de Boer	p/a Fonteinberg 2	5691 GZ Son	04990 - 75200
Harry van Heeswijk	p/a Fonteinberg 2	5691 GZ Son	040 - 425166

VOGELWERKGROEP BEST

Chiel de Vries	Joos Bankert 14	5684 BP Best	04998 - 73916
----------------	-----------------	--------------	---------------

VOGELWERKGROEP NUENEN

Jurgen Sloots	Heikampen 68	5672 SN Nuenen	040 - 834835
---------------	--------------	----------------	--------------

VOGELWERKGROEP IVN GELDROP

Piet van Happen	Waardstraat 15	5662 EN Geldrop	040 - 862/39
Ben de Ruyter	Heibekstraat 40	5662 EG Geldrop	040 - 857391

VOGELWERKGROEP IVN OSS

Fred de Wit	A. Kuypersstraat 51	5344 GA Oss	04120 - 31625
-------------	---------------------	-------------	---------------

VOGELWERKGROEP DE ORTOLAAN

Antoon Verhoeven	't Hof 24	5741 ED Beek en Donk	
Harrie Huijbers	Burg. Mostermanslaan 3	5737 CE Lieshout	04992-2331

TECHNISCH AFGEVAARDIGDEN

SOVON DISTRIKSKOORDINATOR OOST-BRABANT

Jan van Diermen	Postbus 460	5460 AL Veghel	04130 - 40102
-----------------	-------------	----------------	---------------

PROVINCIALE PLANOLOGISCHE DIENST NOORD-BRABANT (avifauna-onderzoek midden en oost Brabant)

Frans Post	Postbus 762	5101 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
------------	-------------	-------------------	------------------------

BESTUUR SOV

Voorzitter: Sjef Benders	Wilhelminastraat 58	5721 KK Asten	04936 - 1367
------------------------------------	---------------------	---------------	--------------

Sekretaris: Tom Heijnen	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
-----------------------------------	-------------	-------------------	------------------------

Penningmeester: Frans Post	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
--------------------------------------	-------------	-------------------	------------------------

Overige leden: Ad van Asten	Waalreseweg 73 ^a	5554 HB Valkenswaard	04902 - 41271
Ad van Poppel	Scarlattistraat 108	5049 GC Tilburg	013 - 553121

REDAKTIE "DE ROODBORSTTAPUIT"

Hans v.d. Laarschot (eindredactie)	Rinkveld 7	5721 SP Asten	04934 - 1555
Tom Heijnen	Postbus 762	5201 AT Den Bosch	073 - 125454 tst. 2426
Loek Hilgers	Jeroen Boschstraat 18	5062 LE Oisterwijk	04242 - 84978

BETALINGEN

Te voldoen op gironummer 5617837 t.n.v. F.A.H.E. Post, penningmeester SOV, Postbus 762, 5201 AT Den Bosch. Abonnement "De Roodborsttapuit" 1984: voor leden van aangesloten werkgroepen f 10,-, voor overige abonnees f 20,-. Betreffende bedrag te voldoen op bovenvermeld gironummer onder vermelding van "Roodborsttapuit 1984". Oude nummers (ad f 5,-) en kopieën van artikelen (ad f 0,30 per kopie) op aanvraag verkrijgbaar bij de penningmeester SOV.

SOV BERICHTEN

VAN HET BESTUUR

Op 26 januari jongstleden werd de tweede themadag van het SOV gehouden. Deze dag, die helemaal in het teken stond van de vogels in het agrarisch landschap, werd weer goed bezocht. De behandelde thema's waren inhoudelijk van een goed gehalte, alhoewel uit reacties bleek dat het totale programma vrij zwaar was. Hiermee zal in de toekomst zeker rekening gehouden moeten worden.

Frans Post besprak in een smeug verhaal de resultaten die in twee inventarisatieperioden van de avifaunakartering van de P.P.D. werden verzameld in het midden en noorden van ons werkgebied. Zijn konklusie was, dat het met tal van soorten niet bijster gunstig gesteld is. De lezing van Jan van Diermen over roofvogels in Oost-Brabant kwam te vervallen. Hiervoor in de plaats bracht Tom Heijnen verslag uit van de bekendtelling in de Kempen. Aangezien de bekendtelling in de afgelopen winter als SOV-project van start is gegaan werd op deze manier een beeld gegeven van wat zo'n telling aan resultaten op kan leveren. De Zwarte Kraai werd op een bijzonder boeiende wijze besproken door Luit Buurma. Voor hem is deze vogel blijkbaar een open boek. De verblijfplaats van 80% van de door hem gemerkte kraaien is bij hem bekend. We zouden dit percentage kunnen verhogen door waarnemingen van met vleugelmerken voorziene kraaien aan hem door te geven. (zie hier voor ook het Vogeljaar 32(1) 1984, p. 24-26 en Lopende onderzoeken, p. 4).

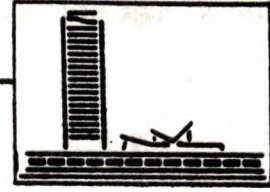
Na de pauze werd door Marco Bakermans een inventarisatie van enkele broedvogelsoorten in het agrarisch gebied van de Kempen behandeld. Hopelijk kan er in de toekomst, bij een themadag meer uitgeput worden, zoals in Marco's geval uit leden van bij het SOV aangesloten VWG'en. Kees van Scharenburg van de PPD van Groningen bekeek het op een eigen manier. Het biotoop is voor hem in feite bepalend voor de aan- of afwezigheid en dichtheden van bepaalde vogels. (De inleiders hebben toegezegd hun bijdrage aan de themadag te bewerken voor publikatie in De Roodborsttapuit.) Na aanvankelijk wat technische problemen (het nivo van de landelijke kontaktdag werd bijna bereikt) werd deze themadag afgesloten met een diaklankbeeld over de Mortelen. In verschillende standjes presenteerden VWG'en de eigen vogelwerkgroep of resultaten van projecten.

Na twee jaar zal er nu toch snel een beslissing genomen worden over de samenwerkingsovereenkomst tussen de PPD van Noord-Brabant en het SOV. Deze overeenkomst, die zich toespitst op het gebruik van avifauna-gegevens, is noodzakelijk om verkeerd gebruik ervan te voorkomen. Aan de hand van een discussiestuk, opgesteld door de PPD, zijn door het SOV-bestuur nog enkele opmerkingen over de overeenkomst gemaakt. Deze opmerkingen worden samen met het discussiestuk voorgelegd aan de algemene vergadering. Hierna kan dan een eindbespreking volgen tussen de PPD en het SOV.

Tom Heijnen heeft te kennen gegeven, na een periode van vijf jaar, het sekretariaat in andere handen over te willen doen. Op die manier kan hij (nog) meer tijd vrij maken voor De Roodborsttapuit. Kandidaten voor deze bestuursfunctie kunnen contact opnemen met een van de bestuursleden.

Sjef Benders

AVIFAUNA-ONDERZOEK PPD

AVIFAUNA-ONDERZOEK PPD

Wintervogelonderzoek januari 1985

In de maand januari 1984 is de PPD gestart met een (globaal) onderzoek aan de wintervogelbevolking in het agrarische landschap van Midden- en Oost-Brabant. Dit 'wintervogelproject' is een voortborduursel op eerdere tellingen van het SOV. Het project is vooral bedoeld om aanvullende informatie op het broedvogelproject te verzamelen. Het is bijvoorbeeld zeer goed denkbaar, dat bepaalde gebieden voor de broedvogels van weinig betekenis zijn, maar voor de overwinteraars een zeer belangrijke functie hebben.

De afgelopen maand januari is wederom een wintervogeltelling gehouden. Naast full-time telwerk door de PPD-vogelaars is er zeer veel gedaan door de vrijwilligers. De PPD-vogelaars hebben 59 wintervogel-telgebieden onderzocht, de vrijwilligers zeker 150 (van de 175 toegezegde gebieden). Daarmee is nu een zeer respectabel deel van Midden- en Oost-Brabant onderzocht, namelijk tenminste 80 %. Er zijn slechts enkele witte plekken overgebleven, voornamelijk tussen Den Bosch-Eindhoven en in het uiterste oosten van de provincie nabij St. Anthonis en Boxmeer. Veel lof komt toe aan de vele tientallen vogelaars, die in hun vrije tijd aan dit project hebben bijgedragen.

De telgegevens zijn nog slechts ten dele uitgewerkt. Uiteraard opvallend is de invloed van de strenge vorst- en sneeuwperiode. Eksters leefden zeer teruggetrokken in de bossen, steden en dorpen en vrijwel nergens werden de normale aantallen gehaald. Ook Roeken en Kauwen waren veelal afwezig, maar zijn direkt na het verdwijnen van de sneeuw weer op normale sterkte teruggekomen. Een steekproef door de PPD-vogelaars leverde opvallend veel Russische Kauwen op, namelijk ca 19% (n = 375). Op veel plaatsen werden ganzen waargenomen. In veel gevallen ging het om beesten, die voor slechts enkele dagen ter plaatse verbleven. Maar ook vrijwel alle "klassieke" ganzenpleisterplaatsen waren goed bezet.

Broedvogelonderzoek

Het PPD-broedvogelonderzoek gaat z'n derde en op een na laatste inventarisatiejaar in. Vandaar dat het van uitermate groot belang is, dat er allerlei witte plekjes worden opgevuld. Het is begrijpelijk, dat het ondoenlijk is om in het laatste inventarisatiejaar tientallen ver uit elkaar gelegen gebieden te moeten doen. Onze 'strategie' wordt nu, om bepaalde regio's zo volledig mogelijk af te werken. Dit betekent, dat wij de vrijwillige medewerkers willen vragen, of zij die gebieden willen inventariseren, die aan reeds onderzochte gebieden grenzen. Opgeven voor het broedvogelonderzoek 1985 kan nog tot 20 maart a.s.

Inventarisatie-weekenden in de Kempen

In het kader van de bovengenoemde strategie zullen dit jaar een viertal inventarisatie-weekenden georganiseerd worden in de Kempen. Op die manier hopen we de Kempen zo goed als geheel af te werken. De weekenden zijn voor iedere vogelaar, die ervaring met inventariseren heeft, bestemd. U kunt een geheel weekend (2 dagen) komen, maar ook één dag is mogelijk. Alle kosten (reiskosten, overnachten etc.) worden door de PPD vergoed. Of de planning, om Midden- en Oost-Brabant in vier jaar af te krijgen, gehaald wordt hangt voor een groot deel af van het succes van de inventarisatieweekenden. Opgeven voor de weekenden kan nog tot 20 maart a.s. (eventueel later, maar zeker 1 week voor het betreffende weekend).

De weekenden worden gehouden op:

- 20-21 april in kampeerboerderij Den Berg, Genderweg 14, Eersel
- 4- 5 mei in kampeerboerderij De Stevert, Eersel
- 8- 9 juni in kampeerboerderij Den Berg
- 29-30 juni idem

Heeft u interesse, schrijf ons dan:

Tom Heijnen & Frans Post, Provinciehuis afd. SLI, buro ILG, Brabantlaan 1, 5216 TV Den Bosch.

Of bel (tot 22 maart): 073 - 125454, toestel 2426.

LOPENDE ONDERZOEKEN

- * SOV Bekentellingen Koördinatie: Lex Peeters, Marialaan 26, 5541 CD Reusel (04976 - 2271)
Tellingen winter 1984/1985: 9 en 10 maart 1985
Insturen voor 24 maart 1985.
- * SOV Watervogeltellingen Koördinatie: Ad van Poppel, Scarlattistraat 109, 5049 GC Tilburg (013 - 553121)
Tellingen winter 1984/1985: januari 1985
Telresultaten in het vervolg zenden aan:
A. Smit, SBB Dienstvak Natuurbehoud,
Prof. Cobbenhagenlaan 225, Tilburg (013-678755)
- * SOV Patrijs-
inventarisatie   Kontaktpersoon: Wim Bankers, p/a VWG De Peel, Vlinkert 29, 5725 AH Asten (04934 - 4728)
Evenals in 1984 zal ook in 1985 een inventarisatie (territoriumkartering) van de Patrijs in steekproefgebieden worden gehouden.
Insturen voor 16 mei 1985.

4 LOPENDE ONDERZOEKEN

- * Avifauna-onderzoek PPD Tom Heijnen & Frans Post, PPD, afdeling SLI, buro ILG, Brabantlaan 1, 5216 TV Den Bosch (073 - 125454, toestel 2426)
Wintervogeltelling-resultaten: insturen voor 31 maart 1985.
Broedvogelonderzoek: zie PPD-berichten.
- * Grutto-slaapplaats-tellingen Koördinatie: Ad van Poppel, Scarlattistraat 109, 5049 GC Tilburg (013-553121)
Teldata: 15-17 en 29-31 maart, 12-14 april, 14-16 en 28-30 juni, 12-14 juli.
- * Kuifleeuwerik Hans van de Laarschot, Rinkveld 7, 5721 SP Asten (04934-1555)
Gevraagd: gegevens over verspreiding en aantallen in Noord-Brabant (zie oproep in Roodborsttapuit 3(1):39).
Uiterlijk(!) insturen op 31 maart 1985.
- * Kramsvogel F.Hustings, Veldstraat 52, 6533 CD Nijmegen
Gevraagd: gegevens over (mogelijke) broedgevallen in Nederland uit de periode 1973-1984, met vermelding van aard van de waarneming(en), datum (data), gebied, atlasblok en eventueel bijzonderheden (zie oproep in Roodborsttapuit 3(1): 41
Uiterlijk(!) insturen op 31 maart 1985.
- * Roodborsttapuit F.Hustings, Veldstraat 52, 6533 CD Nijmegen
Gevraagd: gegevens over het populatieverloop in de loop van meerdere jaren (vanaf 1975) in allerlei gebieden.
Uiterlijk(!) insturen op 31 maart 1985.
- * Zwarte Kraai L. Buurma, Lisserweg 493, 2165 AS Lisserbroek (02521 - 10873)
Gevraagd: Waarnemingen van Zwarte Kraaien gemerkt met wit of rood vleugelplaatje, met opgave van plaats, datum en eventuele waargenomen tekst op het plaatje.

SOVON - NIEUWS

BIJZONDERE SOORTEN PROJEKT

Graag wil SOVON de aandacht vragen voor een nieuw project dat in 1985 van start gaat. In 1985 gaan we beginnen met het volgen van de stand van schaarse en zeldzame broedvogels. Later willen we ook de niet-broedvogels in het onderzoek betrekken. Het BSP completeert het nieuwe onderzoeksprogramma van SOVON, het sluit goed aan op de activiteiten van veel vogelwerkgroepen en het gaat gegevens op tafel brengen waar de natuurbeheerders (-beschermers) altijd om hebben zitten springen.

Het nieuwe onderzoeksprogramma van SOVON probeert de veranderingen in de Nederlandse vogelbevolking in de gaten te houden. Daartoe is in 1984 begonnen met het Broedvogel Monitoringproject (BMP). Dit project levert belangrijke informatie op over aantalsschommelingen van onze algemene broedvogels, terwijl deze gegevens aan biotoopkenmerken gekoppeld kunnen worden. Dit BMP bestrijkt echter niet alle Nederlandse broedvogelsoorten. Verschillende zijn namelijk zo schaars, dat ze niet of slechts sporadisch aange troffen kunnen worden in de geïnventariseerde gebiedjes. In feite zijn de onderzoekgebiedjes van het BMP te gering in aantal en vooral te klein van omvang om de minder algemene soorten in voldoende mate in het monitoringwerk te betrekken. Voor dergelijke soorten zijn we op een andere werkwijze aangewezen, waarbij grote gebieden afgezocht worden.

Het idee om de verspreiding en de aantalsontwikkeling van schaarse en zeldzame broedvogels te volgen, is niet nieuw. Voor een belangrijk deel is het plan ingegeven door het feit dat veel vogelwerkgroepen en individuele vogelaars er in hun eigen werkgebied al jaren mee bezig zijn. Er gebeurt in dit kader al erg veel in Nederland. Als SOVON er alleen al in zou slagen de gegevens over zeldzamere broedvogels, die door particulier initiatief verzameld worden, bijeen te brengen, zou het BSP al een succes worden. Tot nu toe zijn deze gegevens helaas erg verspreid en niet of weinig toeganke lijk aanwezig. Een bundeling van de verspreide informatie en het uitbreiden van de inventarisaties met een speciaal landelijk project zal dit werk veel meer ruggegraat geven. Van een aantal soorten wordt jarenlang de Nederlandse populatie gevolgd (bijvoorbeeld Blauwe Reiger, Lepelaar, Aalscholver, Grote Stern, Kerkuil, Raaf enz.). Uiteraard wil SOVON de onderzoekers die zich met deze soorten bezig houden niet voor de voeten lopen. We willen met hen overleggen in hoeverre samenwerking mogelijk en wenselijk is.

SOVON wil beslist niet concurrerend gaan optreden. Het BSP is vooral in het leven geroepen om de vele schaarse soorten, die nog geen aandacht krijgen, te onderzoeken.

De reacties die we tot nu toe ontvingen op de plannen voor het Bijzondere Soorten Projekt, zijn zonder uitzondering zeer enthousiast. Niet alleen de overheid, Vogelbescherming en instanties die natuurgebieden beheren, maar ook vogelwerkgroepen en individuele vogelaars beschouwen het BSP als uiterst zinvol. Het projekt bestrijkt namelijk de soorten waar een grote natuurwetenschappelijke waarde aan wordt toegekend. Bovendien is de aantalsontwikkeling van veel van deze soorten een goede graadmeter voor de kwaliteitsverandering van onze natuur. Door het BSP zal het eindelijk mogelijk worden over betrouwbare en up to date informatie te beschikken uit alle delen van het land. Wij hopen dan ook dat het BSP bij u in goede aarde valt.

Het BSP is kwantitatief van opzet. Dat wil zeggen dat we de medewerkers gaan vragen in hun blok het aantal broedparen van de schaarse en zeldzame broedvogels te tellen of schatten. Men hoeft dus niet alle broedvogelsoorten te inventariseren, maar uitsluitend de soorten die zijn opgesomd in tabel 1. Bovendien willen we de medewerkers vragen hun blok een aantal jaren achtereen te inventariseren, zodat we op grond van meerjarig onderzoek in dezelfde blokken aantalsontwikkelingen kunnen bestuderen. Het gaat er dus niet om alle atlasblokken onderzocht te krijgen, zoals bij de atlasprojecten het geval was, maar om het onderzoek jaren achtereen in een groot aantal vaste blokken vol te houden. Het spreekt natuurlijk vanzelf dat daarbij geldt: hoe meer blokken hoe beter. Om medewerkers die misschien geen tijd hebben om elk jaar een heel atlasblok te inventariseren tegemoet te komen, hebben we de mogelijkheid geschapen ook mee te kunnen doen door een kwart, half of driekwart atlasblok te onderzoeken. De gegevens worden bij het CBS verwerkt met de computer en per kwartblok opgeslagen. Behalve dat er wellicht meer vogelaars aan het project gaan meewerken, heeft het werken met kwartblokken tevens het grote voordeel dat de inventarisatiegegevens veel gedetailleerder beschikbaar zijn. Eventuele veranderingen in het voorkomen van de verschillende soorten zullen daardoor sneller en beter opgemerkt kunnen worden.

Tabel 1. Lijst van broedvogelsoorten die in het kader van het BSP geïnventariseerd gaan worden.

Dodaars	Grauwe Kiekendief	Visdief	Tapuit
Fuut	Havik	Noordse Stern	Kramsvogel
Geoorde Fuut	Sperwer	Dwergstern	Sprinkhaanrietzanger
Aalscholver	Buizerd	Zwarte Stern	Snor
Roerdomp	Torenvalk	Kerkuil	Rietzanger
Woudaapje	Boomvalk	Steenuil	Grote Karakiet
Kwak	Korhoen	Bosuil	Fluiter
Blauw Reiger	Patrijs	Ransuil	Vuurgoudhaantje
Purperreiger	Kwartel	Velduil	Baardmannetje
Ooievaar	Waterral	Nachtzalw	Glanskop
Lepelaar	Porseleinhoen	IJsvogel	Boomklever
Knobbelzwaan	Kwartelkoning	Draaihals	Wielewaal
Grauwe Gans	Kluut	Groene specht	Grauwe Klauwier
Bergeend	Kleine Plevier	Zwarte Specht	Klapekster
Krakeend	Bontbekplevier	Kl. B. Specht	Roek
Wintertaling	Strandplevier	Kuifleeuwerik	Raaf
Pijlstaart	Kemphaan	Boomleeuwerik	Keep
Zomertaling	Watersnip	Oeverzalw	Europese Kanarie
Slobeend	Houtsnip	Duinpieper	Putter
Krooneend	Wulp	Eng. G. Kwik.	Sijs
Tafeleend	Tureluur	Gr. G. Kwikst.	Barmsijs
Kuifeend	Kokmeeuw	Rouwkwikst.	Kruisbek
Eidereend	Stormmeeuw	Nachtegaal	Appelvink
Wespendief	Kl. Mantelmeeuw	Blauwborst	Geelgors
Bruine Kiekendief	Zivermeeuw	Paapje	Ortolaan
Blauwe Kiekendief	Grote Stern	Roodb. tapuit	Grauwe Gors

en natuurlijk alle overige zeldzame broedvogels, zoals Rode Wouw, Dwergmeeuw, Cettis Zanger extc.

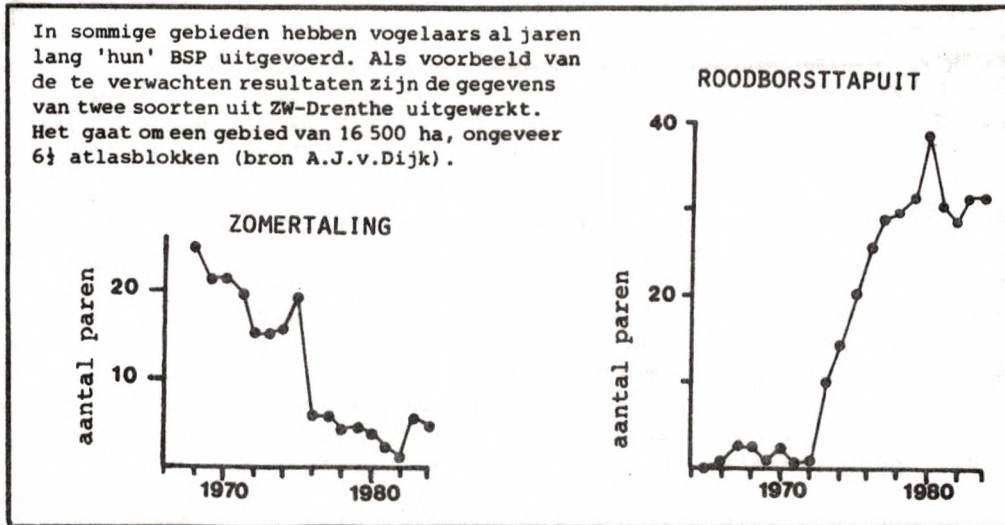
Het BSP vereist een tamelijk systematische aanpak. Weliswaar is het aantal soorten, waar men tijdens het veldwerk op moet letten, erg beperkt. Daar staat echter tegenover dat het noodzakelijk is vrij intensief naar deze soorten te zoeken, zodat men nauwkeurig weet of kan schatten hoe groot het aantal broedparen is. Bovendien is het erg belangrijk dat men van jaar tot jaar op dezelfde wijze inventariseert en een vergelijkbare hoeveelheid tijd in het onderzoek steekt. Het mag namelijk niet zo zijn dat geconstateerde aantalsveranderingen het gevolg zijn van een veranderde inventarisatiewijze of van een sterk gewijzigde onderzoekintensiteit. Deelnemers aan het project zullen dus met overleg te werk moeten gaan.

Dit klinkt misschien wat zwaarwichtig maar in de praktijk zal al snel blijken dat het bijna vanzelf goed loopt. De reden waarom dit alles hier zo uitdrukkelijk genoemd wordt, is om duidelijk te maken dat het BSP iets anders werkt dan een atlasproject..Daar mag geen misverstand over ontstaan. We willen natuurlijk geen vogelaars of vogelwerkgroepen afschrikken mee te gaan doen. Het is juist heel leuk om aan het project deel te nemen, want het gaat om interessante vogelsoorten..Bovendien is het BSP niet zo moeilijk. Er is een speciale handleiding samengesteld waarin duidelijk wordt uitgelegd wat de bedoeling is. Daarnaast hebben we vanaf maart 1985 de beschikking over het handboek "Vogelinventarisatie", waarin voor elke soort staat aangegeven hoe deze geïnventariseerd moet worden. Op deze twee peilers gaat het BSP steunen.

Het BSP wordt het nieuwe grote SOVON-project. Het veldonderzoek zal districtsgewijs worden begeleid door districtscoördinatoren. In dit opzicht vertoont het dus gelijkenis met de atlasprojecten. Voor de uitvoering van het veldwerk willen we een beroep doen op de grote SOVON-achterban van vogelwerkgroepen en individuele vogelaars. We verwachten zelfs dat door de grote waarde die door vrijwel iedereen aan het BSP wordt toegekend, het SOVON-waarnemerskorps nog versterkt zal worden met nieuwe medewerkers.

Vooraf aan de deelname door vogelwerkgroepen (-wachten) hechten we veel waarde. Vogelwerkgroepen kunnen de districtscoördinatoren namelijk veel werk uit handen nemen door de organisatie van het veldwerk binnen hun eigen werkgebied op zich te nemen. Vogelwerkgroepen kunnen bijvoorbeeld een aantal blokken voor hun rekening nemen en die jaarlijks proberen te bemannen. Continuïteit van het veldonderzoek kan hierdoor beter gewaarborgd worden. Verschillende vogelwerkgroepen zijn al jarenlang bezig de schaarse en zeldzame broedvogels in hun werkgebied bij te houden. Voor hen zal weinig veranderen. Het plan van SOVON om met het BSP te starten betekent een erkenning van het belang van hun eigen onderzoek. De waarde van hun eigen gegevens zal alleen maar toenemen nu ze ingepast kunnen worden in een landelijk waarnemingsnet.

Vogelwerkgroepen die nog geen activiteiten ontplooiën op dit gebied, zouden we willen vragen juist nu even stil te staan bij de mogelijkheid deel te gaan nemen aan deze vorm van onderzoek. Het BSP van SOVON is een prachtige kapstok waar nieuwe, interessante en zinvolle activiteiten aan opgehangen kunnen worden. Veel moeite hoeft dat niet te kosten, want SOVON en BSP zorgen voor de handleidingen, formulieren en verwerking van de gegevens. We zijn van plan elk jaar in het tijdschrift Limosa te rapporteren over de resultaten van het veldonderzoek. Het spreekt vanzelf dat bij zo'n overzicht van het voorkomen van schaarse en zeldzame broedvogels de nodige voorzichtigheid betracht zal worden, omdat verschillende soorten erg kwetsbaar zijn.

De handleiding voor het BSP ligt thans bij de drukker en zal naar verwachting in februari-maart aan de deelnemers worden uitgereikt. Bent u geïnteresseerd in het BSP, meldt u dan aan bij de districtcoördinator. Zodra de handleiding en telformulieren gereed zijn zult u die dan ontvangen. Bij uw opgaven kunt u tevens te kennen geven welk(e) atlasblok(en) u denkt te gaan onderzoeken. In overleg met de districtscoördinator kan een en ander dan z'n beslag krijgen.

Opgave kan geschieden bij:

Jan van Diermen, Antwoordnummer 10005, 5460 VB Veghel.

Overgenomen uit SOVON-Nieuwsbrief, januari 1985.

HET VOORKOMEN VAN DE KOLGANS IN NOORD-BRABANT GEDURENDE DE LAATSTE DRIE DAGEN VAN 1981 IN VERGELIJKING MET VOORGAANDE WINTERS

Ad van Poppel

Inleiding

Geïnspireerd door enkele grote aantallen Kolganzen in gebieden waar de aantallen over het algemeen veel lager liggen, besloot ik op 29 december een aantal Westbrabantse ganzengebieden te bezoeken, teneinde een indruk te verkrijgen van de daar pleisterende Kolganzen. De hierboven genoemde inspiratie werd allereerst opgedaan op 26-12-'81 toen in de Vuchtpolder (Breda-Teteringen) 550 foeragerende Kolganzen werden waargenomen, en op 27-12-'81 toen in het Rijens Broek maar liefst 1.175 Kolganzen (eveneens foeragerend) werden waargenomen. Op 29 december werd dan ook begonnen met een telling die een wat groter gebied omvatte, met name de noordwest-hoek van de provincie Noord-Brabant.

Het weer in december 1981

De aantallen in ons land overwinterende ganzen hangen nauw samen met de weersomstandigheden. Ook de verspreiding binnen Nederland wordt in belangrijke mate door het weer bepaald: bij -relatief- hoge temperaturen bevinden de grootste aantallen ganzen zich in Noord-Nederland (IJsselmeerpolders, Friesland), bij lage temperaturen daarentegen verplaatsen ze zich naar Zuidwest-Nederland (Zeeland, Noordwest-Brabant). Het grote aantal Kolganzen, dat eind december 1981 in de provincie Noord-Brabant aanwezig was, zal dan ook ongetwijfeld te maken hebben gehad met de toen heersende weersomstandigheden. Deze waren in het kort als volgt.

Na de eerste week in december begon het reeds matig tot streng te vriezen, waarbij de temperaturen overdag meestal niet meer boven het vriespunt uitkwamen. Slechts op enkele dagen kwam de temperatuur net boven het vriespunt uit. Hierdoor werden de meeste wateren al vroeg met een stevige laag ijs bedekt. Op 8 en 9 december viel er bovendien al vrij veel sneeuw, en later in de maand nog eens. Deze sneeuw bleef -hoewel door wegsmelten niet dik- tot het einde van de maand liggen. Vanaf 30-31 december stegen de temperaturen weer tot boven het vriespunt, als gevolg van een zuidwestelijke stroming, die de eerste dagen van '82 regen met zich meebracht. Vanaf 6 januari werd deze dooiperiode opnieuw door winters weer (sneeuwval en lage temperaturen) gevolgd.

Telgegevens Kolgans 1981

Tabel 1. Aantallen Kolganzen in West-Brabant op 29, 30 en 31 december 1981

<u>29 december 1981:</u>	
Rijens Broek	470 ex.
Haagse Beemden, oostelijk deel	2.000 ex.
Binnenpolder Terheyden	1.600 ex.
Drimmelen-Made-Raamsdonksveer	125 ex.
Polder Zuider Koekoek Drimmelen	30 ex.
Nieuwe Zwaluwe Polder (Drimmelen-Lage Zwaluwe)	500 ex.
Vrije Kavelen (Winput Hooge-en Lage Zwaluwe)	350 ex.
Groote Zonzeelse Polder	3.200 ex.
Terheyden, noordzijde Mark (Schuivenoordseweg)	1.600 ex.
Terheyden-Wagenberg (zuid. Schuivenoordseweg, noord. Mark)	1.400 ex.
Etten-Leur, Krijtenburgsche Polder	4.500 ex.
Hoevense Beemden	300 ex.
Vuchtpolder, Polder Strijpen en Oostpolder (Etten-Leur)	0 ex.
<u>30 december 1981:</u>	
Capelsche Uiterwaard	735 ex.
Overdiepse Polder	2.150 ex.
Noordoostelijke Biesbospolders, Kijfhoek	1.200 ex.
Jantjes Plaat (Noordelijke Biesbospolder)	50 ex.
Polder Keizersguldenwaard (Noordelijke Biesbospolder)	1.200 ex.
Polder Lage Landen, Raamsdonksveer	400 ex.
Moerdijkpolder Klundert	3.500 ex.
Oude Fijnaartpolder Klundert-Fijnaart	300 ex.
Nieuwe Fijnaartpolder	300 ex.
Polder Ruigenhil Willemstad	430 ex.
Oostdijk Willemstad	1.800 ex.
Henricapolder Heijningen	500 ex.
Steenbergen, Blauwe Sluis-Roode Weel	5.000 ex.
Annapolder-Drievriendenpolder-Koningsoordpolder	0 ex.
<u>31 december 1981:</u>	
Lithoyense Polder	270 ex.
Vughtse Gement	3 ex.
Land van Altena, Babiloniënbroek	1.000 ex.
Gekombineerde Willempolder, Oosterhout	1.750 ex.
Totaal	<u>36.663 ex.</u>

In al deze gevallen ging het uitsluitend om foeragerende exemplaren. Wel moet worden opgemerkt dat de gevolgde werkwijze, namelijk 3 achtereenvolgende dagen met de tellingen bezig zijn, in een enkel geval tot een dubbeltelling kan leiden (dit kan zelfs tijdens één teldag al gebeuren). Dit, omdat ganzen reeds bij een enkele verstoring kunnen uitwijken naar een andere polder en zodoende dubbeltellingen in de hand kunnen werken. De waarnemingen in de Krijtenburgse Polder (4.500 ex.) en te Steenbergen, Blauwe Sluis (5.000 ex.) kunnen, gezien het tijdstip van de dag, betrekking hebben gehad op voorverzamelplaatsen (echter niet waarschijnlijk) waardoor dubbeltelling eveneens in de hand gewerkt kan zijn. Anderzijds zijn ook vrijwel zeker enkele groepen Kolganzen gemist, zodat het aantal Kolganzen dat eind december 1981 in de provincie Noord-Brabant aanwezig was kan worden geschat op 30 à 40.000 exemplaren.

Aantallen Kolganzen in voorgaande winters

Om aan te geven dat het aantal Kolganzen van deze telling nogal groot is ten opzichte van vorige tellingen, zijn de gegevens van de ganzentellingen, zoals die in Nederland georganiseerd zijn, hieronder op een rijtje gezet. Deze tellingen, onderdeel van de internationale IWRB-tellingen, worden in Nederland 4 keer per winter door de Ganzenwerkgroep van het RIN gekoördineerd. Verslagen van de winters '74/'75 tot en met '79/'80 verschenen alle afzonderlijk in diverse afleveringen van het later met Limosa gefuseerde tijdschrift "Watervogels". De gegevens van de Kolgans werden hierin uitgewerkt door J.Philippona. Alle tellingen vonden plaats rond de helft van iedere telmaand. Ook na de winter '79/'80 worden deze tellingen nog steeds voortgezet.

Tabel 2. Aantallen Kolganzen in Nederland en Noord-Brabant in de winters '74/'75 tot en met '79/'80.

	Nederland	Noord-Brabant	Aandeel Noord-Brabant t.o.v. landelijk totaal aangegeven in %
15 dec. '74	24.000	2.600	10,8
12 jan. '75	100.000	1.030	1,0
15 feb. '75	90.000	-	-
15 mrt. '75	30.000	-	-
14 dec. '75	20.150	-	-
18 jan. '76	109.600	4.750	4,3
15 feb. '76	112.420	28.650	25,5
14 mrt. '76	28.855	1.175	4,0
14-16 dec. '76	47.700	-	-
14-17 jan. '77	188.230	6.080	3,2
12-14 feb. '77	181.240	6.070	3,3
12-14 mrt. '77	71.405	1.000	1,4
17-20 dec. '77	41.395	1.550	3,7
12-16 jan. '78	182.785	3.685	2,0
16-19 feb. '78	162.610	15.180	9,3
12-14 mrt. '78	97.560	1.400	1,4
15-17 dec. '78	39.360	-	-
12-15 jan. '79	128.765	23.870	18,6
8-12 feb. '79	91.865	22.655	24,7
17-19 mrt. '79	66.135	2.900	4,4
15-17 dec. '79	17.305	1.175	6,8
11-13 jan. '80	180.060	16.100	8,9
16-20 feb. '80	232.455	3.800	1,6
15-16 mrt. '80	89.655	1.350	1,5

Uit deze getallenreeks blijkt dat van de in Nederland verblijvende Kolganzen gemiddeld 6,2 % in de provincie Noord-Brabant wordt waargenomen.

Om de vraag te kunnen beantwoorden in welk deel van de winter het Brabantse aandeel ten opzichte van het landelijke aantal het grootst is, is uit tabel 2 voor elke maand afzonderlijk berekend welk percentage van het landelijk aantal Kolganzen zich in een bepaalde maand in onze provincie ophoudt. De basis van tabel 2 wordt gevormd door de landelijke tellingen, die een onderdeel zijn van de internationale I.W.R.B. ganzentellingen, die ook na 1980 nog steeds worden voortgezet. Het resultaat van deze berekening is weergegeven in tabel 3.

Tabel 3 en 4. Aantal Kolganzen in Noord-Brabant ten opzichte van het aantal Kolganzen in geheel Nederland, uitgedrukt in een percentage. Gemiddeld per maand over de winters '74/'75 tot en met '79/'80 (tabel 3), en gemiddeld per winter (tabel 4).

Tabel 3.

december	2,8 %
januari	6,2 %
februari	8,8 %
maart	2,0 %

Tabel 4.

1974/1975	1,5 %
1975/1976	12,8 %
1976/1977	2,7 %
1977/1978	4,5 %
1978/1979	15,2 %
1979/1980	4,3 %

Uit tabel 3 blijkt duidelijk dat de maanden januari en februari er met respectievelijk 6,2 en 8,8 % duidelijk uitspringen. Deze situatie blijkt volgens tabel 2 echter niet voor elke winter op te gaan. De verklaring hiervoor zal gezocht moeten worden in de weersomstandigheden, die per winter sterk kunnen variëren. Dat onder invloed van winterse weersomstandigheden grote aantallen (Kol)ganzen zich van Noord-Nederland naar Zuid-Nederland verplaatsen, blijkt duidelijk uit de hoge percentages uit tabel 2 in de maanden januari en februari '79. De winter '78/'79 was een strenge. Ook wanneer januari en februari '79 bij deze berekening buiten beschouwing worden gelaten, blijven januari en februari met respectievelijke percentages van 4,2 en 6,9 aan kop. Een andere vraag die gesteld zou kunnen worden is of het aantal Kolganzen dat ten opzichte van het Nederlandse aantal in onze provincie verblijft, de laatste winters is toegenomen. Deze vraag is echter bijzonder moeilijk te beantwoorden, omdat het Brabantse aandeel van jaar tot jaar en van maand tot maand als gevolg van de aard van de winter aan zeer sterke schommelingen onderhevig is.

Bovendien zijn de slechts één keer per maand uitgevoerde tellingen momentopnamen, wat ten gevolge van de bijzonder grote mobiliteit van ganzen nog eens extra benadrukt moet worden. Binnen verloop van een of slechts enkele dagen kan, bij sneeuwval, vorst of invallende dooi, de verspreiding van belangrijke ganzenconcentraties in Nederland geheel gewijzigd zijn. Voor het verkrijgen van een goed inzicht in het aantal in dit artikel aan de orde gestelde zaken, zijn meerdere tellingen (bijvoorbeeld wekelijks, of twee keer per maand) noodzakelijk. In tabel 4 zijn de percentages weergegeven van het aandeel Kolganzen dat ten opzichte van het landelijk aantal per winter (december-maart) in de provincie Noord-Brabant werd aangetroffen. Behalve het feit dat de strenge winter '78/'79 en de winter '75/'76 (met een winterse periode van vorst en sneeuw tijdens de laatste week van

januari en de eerste week van februari) er duidelijk uitspringen, lijkt er van een duidelijke toename van het aantal Kolganzen in Noord-Brabant geen sprake te zijn. Wel heeft er in Nederland een sterke toename plaatsgevonden van het aantal Kolganzen dat bij ons de winter doorbrengt. Zo is dit aantal sprongswijze toegenomen van circa 62.500 in de winter '68/'69 tot circa 250.000 in de winter '80/'81.

Deze sterke toename is mogelijk voor een deel ten koste gegaan van de aantallen die in de rest van Europa overwinteren, en hoeft dus niet te betekenen dat de totale Europese populatie in de zelfde omvang is toegenomen. Met deze landelijke toename is waarschijnlijk ook het aantal Kolganzen dat van tijd tot tijd in Noord-Brabant kan worden waargenomen echter toegenomen. Anderzijds moet worden opgemerkt dat de Brabantse aantallen ook in het verleden groot konden zijn. Zo lezen we in de Avifauna van Noord-Brabant dat het maximum aantal Kolganzen voor het Hollands Diep-Markgebied (25.000 ex.) werd waargenomen op 1 januari 1964 en dat bedroeg op die datum bijna driekwart van de totale populatie in Nederland. Incidentele waarnemingen die hier verder genoemd worden zijn bijvoorbeeld 8.000 ex. op 13 februari 1961 te Waalwijk en 12.000 ex. op 8 maart 1964 te Drimmelen. Dergelijke grote aantallen werden tijdens de telling van eind december 1981 niet waargenomen. Mogelijk komt de Kolgans tegenwoordig meer verspreid voor, waardoor de groepen kleiner geworden zijn. Bovendien is de situatie met name rond de Mark-beemden ingrijpend veranderd doordat de ondergelopen weilanden van weleer thans niet meer voorkomen.

Hoewel tijdens enkele I.W.R.B. tellingen hoge aantallen Kolganzen werden waargenomen, zoals omstreeks 15 februari 1976, 12-15 januari 1976, en 8-12 februari 1979, toen respectievelijk 28.650, 23.870 en 22.655 ex. werden waargenomen, blijkt aan de hand van de mij thans ter beschikking staande gegevens dat tijdens de telling van eind december 1981 de tot nu toe grootste aantallen Kolganzen voor Noord-Brabant werden aangetroffen.

Andere ganze-soorten in 1981

Behalve Kolganzen werden hier en daar ook nog wel enkele andere ganze-soorten gezien en geteld. Hoewel diverse ganze-soorten ten dele in de zelfde gebieden voor zullen komen, moeten de gegevens van de overige ganze-soorten toch als onvolledig worden beschouwd. Dit, omdat op de eerste plaats de Kolgans-gebieden zijn bezocht. De voor de Rotgans belangrijke gebieden (slikken) werden in het geheel niet bezocht. Hoewel de gegevens van de overige soorten zéér onvolledig zijn heb ik toch gemeend ze hieronder te moeten vermelden. Ze zijn vooral bedoeld om enig inzicht te verschaffen in het aantal ganzen dat van de overige soorten aanwezig was. Om de gegevens toch iets beter te kunnen beoordelen is bovendien bekeken welke gebieden, waarvan het voorkomen van bepaalde ganze-soorten bekend is, niet tijdens de telling van eind december bezocht werden. Tevens is hierbij dan getracht om een schatting te maken van het aantal ganzen dat in deze gebieden aanwezig geweest zal zijn. Als uitgangspunt van deze schattingen konden in het algemeen gegevens worden gebruikt van tellingen die ten hoogste twee weken vóór of na de telling van eind december werden uitgevoerd. Deze aantalsschattingen moeten dus met een ruime marge worden gehanteerd.

Omdat het hier om slechts één telling gaat heeft dit verslagje voor geen enkele soort de intentie om een seizoensmaximum aan te geven. Hiervoor zijn, verspreid over najaar en winter, aanzienlijk meer tellingen nodig. De nu uitgevoerde telling viel in dit licht gezien voor de Grauwe Gans te laat, terwijl ze voor de Kolgans en Rietgans te vroeg viel. Het is echter de vraag of het aantal Kolganzen dat eind december werd geteld, tijdens een latere telling nog overschreden zou zijn.

-Grauwe Gans:

Tabel 5. Aantallen Grauwe Ganzen in West-Brabant op 29 en 30 december 1981.

<u>29-12-'81</u>	
Polder Zuider Koekoek Drimmelen	8 ex.
Nieuwe Zwaluwe Polder (Drimmelen-Lage Zwaluwe)	116 ex.
<u>30-12-'81</u>	
Noordelijke Biesbosolders, Polder Jantjes Plaat	125 ex.
Keizersguldenwaard, Noordelijke Biesbosolder	25 ex.
	<u>274 ex.</u>

Niet geteld zijn de Biesbos en het Industrieterrain Moerdijk. Beide gebieden moeten als belangrijke pleisterplaats van de Grauwe Gans worden aangemerkt. Eind december echter zijn ook hier de aantallen niet groot. Aangenomen mag worden dat het totaal aantal Grauwe Ganzen dat eind december 1981 in de provincie Noord-Brabant aanwezig was ongeveer 400-600 bedroeg.

-Rietgans:

Tabel 6. Aantallen Rietganzen in West-Brabant op 29, 30 en 31 december 1981.

<u>29-12-'81</u>	
Rijens Broek	280 ex.
Haagse Beemden Oost	152 ex.
Drimmelen-Made-Raamsdonksveer	51 ex.
Groote Zonzeelse Polder	150 ex.
Polder Strijpen, Oostpolder Etten-Leur	350 ex.
<u>30-12-'81</u>	
Capelsche Uiterwaard	22 ex.
Overdiepse Polder	110 ex.
Kijfhoek Polder (Noordoostelijke Biesbosolder)	40 ex.
Moerdijkpolder Klundert	150 ex.
Polder Ruigenhil Willemstad	35 ex.
Henricapolder Heijningen	40 ex.
<u>31-12-'81</u>	
Lithoyense Polder	159 ex.
Hemelrijksche Waard Lithoyen	75 ex.
Vughtse Gement	155 ex.
Gekombineerde Willemspolder, Oosterhout	375 ex.
	<u>2.144 ex.</u>

De bekende Rietgans-pleisterplaatsen die niet bezocht werden zijn onder andere Helvoirts Broek, ongeving Groote Peel, Bleeke Heide (Chaam), en het noordoostelijke Maas-gebied. Samen met enkele niet nader genoemde mogelijke pleisterplaatsen hebben hier ten tijde van de telling naar schatting ook nog eens circa 2.000-2.500 Rietganzen gezeten. Aangenomen mag worden dat het totaal aantal Rietganzen dat eind december 1981 in de provincie Noord-Brabant aanwezig was ongeveer 4 à 6.000 bedroeg.

-Brandgans:

Tabel 7. Aantallen Brandganzen in West-Brabant op 29 en 30 december 1981.

<u>29-12-'81</u>	
Nieuwe Zwaluwe Polder (Drimmelen-Lage Zwaluwe)	2 ex.
Groote Zonzeelse Polder	6 ex.
<u>30-12-'81</u>	
Overdiepse Polder	3 ex.
Moerdijkpolder Klundert	2 ex.
Oostdijk Willemstad	180 ex.
Henricapolder Heijningen	75 ex.
	<u>268 ex.</u>

Het voor de Brandgans belangrijkste gebied voor wat Noord-Brabant betreft is het Anthoniegors te Willemstad. Hier worden regelmatig enkele duizenden exx. waargenomen. Het gebied werd tijdens de telling op 30 december wel bezocht, maar er werd geen Brandgans aangetroffen. Hiermee zal de telling voor wat de Brandgans betreft nagenoeg volledig zijn.

-Sneeuwganzen:

Boven Werkendam, onder Hardinxveld-Giessendam werd op 30 december '81 in de Polder Kraaiennest 1 Sneeuwganzen (witte fase) tussen een groep Kolganzen waargenomen. Na verstoring streken vrijwel alle Kolganzen neer in de Keizersguldenwaard. De Sneeuwganzen bleef echter samen met enkele Kolganzen aan de noordzijde van de Merwede.

Literatuur

Erve, F. J. M. van, et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.

Scarlattistraat 108, Tilburg.

WAARNEMINGEN VAN KLEINE ZWANEN IN DE VUGHTSE GEMENT

Nico Hilgers

Inleiding

In het werkgebied van Vogelwerkgroep Midden-Brabant is één plek bekend waar elke winter nog Kleine Zwanen overwinteren, namelijk de Vughtse Gement nabij 's-Hertogenbosch. In vroegere jaren was ook een ander terrein in gebruik, en wel de laaggelegen weilanden nabij Kasteel Nemerlaer te Haaren. Dezelfde exemplaren vertoefden ook vaak op de overstromde weilanden aan de Esschestroom bij Esch. Vele tientallen, tot soms zo'n 140 Kleine Zwanen zaten dan verspreid in het beekdal. In de winter van 1961/62 werden ze daar voor het laatst waargenomen (van Erve e.a. 1967). Daarna behoorden de jaarlijkse overstromingen, ten gevolge van kanalisatie, tot het verleden. Andere terreinen in een wat ruimer begrensde regio, waar nog Kleine Zwanen werden c.q. worden waargenomen zijn de uiterwaarden van de Bergse Maas en de polders bij Waalwijk en in mindere mate het Bossche Broek.

Gebiedsbeschrijving

Het gebied ligt ten zuidoosten van 's-Hertogenbosch en wordt in het zuiden en in het oosten begrensd door het Afwateringskanaal Drongelen-'s-Hertogenbosch, in het noorden door de goederenspoorweg en de Moerputten en in het westen door de Nieuwkuykseweg. De totale oppervlakte beslaat ongeveer 1.100 ha, de kern van de pleisterplaats ongeveer 400 ha. Het landschap is erg open; hier en daar is er langs wegen wat ijle boombeplanting. De kooibosjes van de Grobbendonkse en Rijskampse Eendekooi vormen de enige opvallende opgaande elementen. Het gebied is overwegend in gebruik als grasland. 's-Winters is het grondgebruik erg extensief; er grazen dan alleen hier en daar wat pony's. In de periode dat er Kleine Zwanen aanwezig zijn is de waterstand er plaatselijk op maaiveld. Enkele percelen zijn iedere winter geïnundeerd. De laatste jaren is er sprake van boerderijbouw, gepaard gaande met maïsteelt, met name langs de Vlijmenseweg.

Voedselkeus

In de Vughtse Gement zijn de Kleine Zwanen steeds op grasland te vinden. Ze fourageren alleen lopend en grazend. Op de onder-waterstaande weiden worden ze slechts zelden gezien.

Vroeger was de Kleine Zwaan een gespecialiseerd fonteinkruideter (met name Schede- of Kamfonteinkruid, *Potamogeton pectinatus*), die zijn kostje zwemmend opscharrelde en zelden op gras verscheen. Als gevolg van de watervervuiling verdween dit favoriete voedsel in de zestiger jaren grotendeels, waarna de zwanen gedwongen waren andere voedselbronnen aan te boren. Gras, wintergraan en oogstafval werden steeds meer gebruikt. Sinds het midden van de zeventiger jaren is er een gedeeltelijk herstel van de fonteinkruidenvegetatie in het Veluwerandmeer opgetreden. Ook in het Lauwersmeer heeft zich een dergelijke vegetatie ontwikkeld. In de herfst komen daar dan ook enkele duizende Kleine Zwanen fonteinkruidknolletjes en -wortels eten. Pas als ze die niet meer kunnen exploiteren, verspreiden ze zich over de graslanden.

Meestal zien we ze dan ook pas vanaf begin november bij Vught opduiken. Overigens zijn graslanden voor Kleine Zwanen in oecologisch opzicht eigenlijk tweederangsgebieden. Knolletjes van het Schedefonteinkruid bevatten ongeveer twintig maal zoveel zetmeel per gram drooggewicht dan gras. (Poorter,....)

Aantalsverloop

Vanaf de winter 1976/77 telden leden van Vogelwerkgroep Midden-Brabant min of meer regelmatig de Kleine Zwanen in de Vughtse Gement. In de winters 1982/83 en 1983/84 werd er intensiever geteld in het kader van het landelijke Kleine Zwanen-project. Van vóór die tijd zijn weinig gegevens bekend, maar er blijkt wel uit dat de Kleine Zwanen reeds lange tijd gebruik maken van dit gebied. Onderstaande tabel is samengesteld uit gegevens uit het archief van Frans van Erve, die de gegevens destijds verzamelde ten behoeve van de Avifauna van Noord-Brabant.

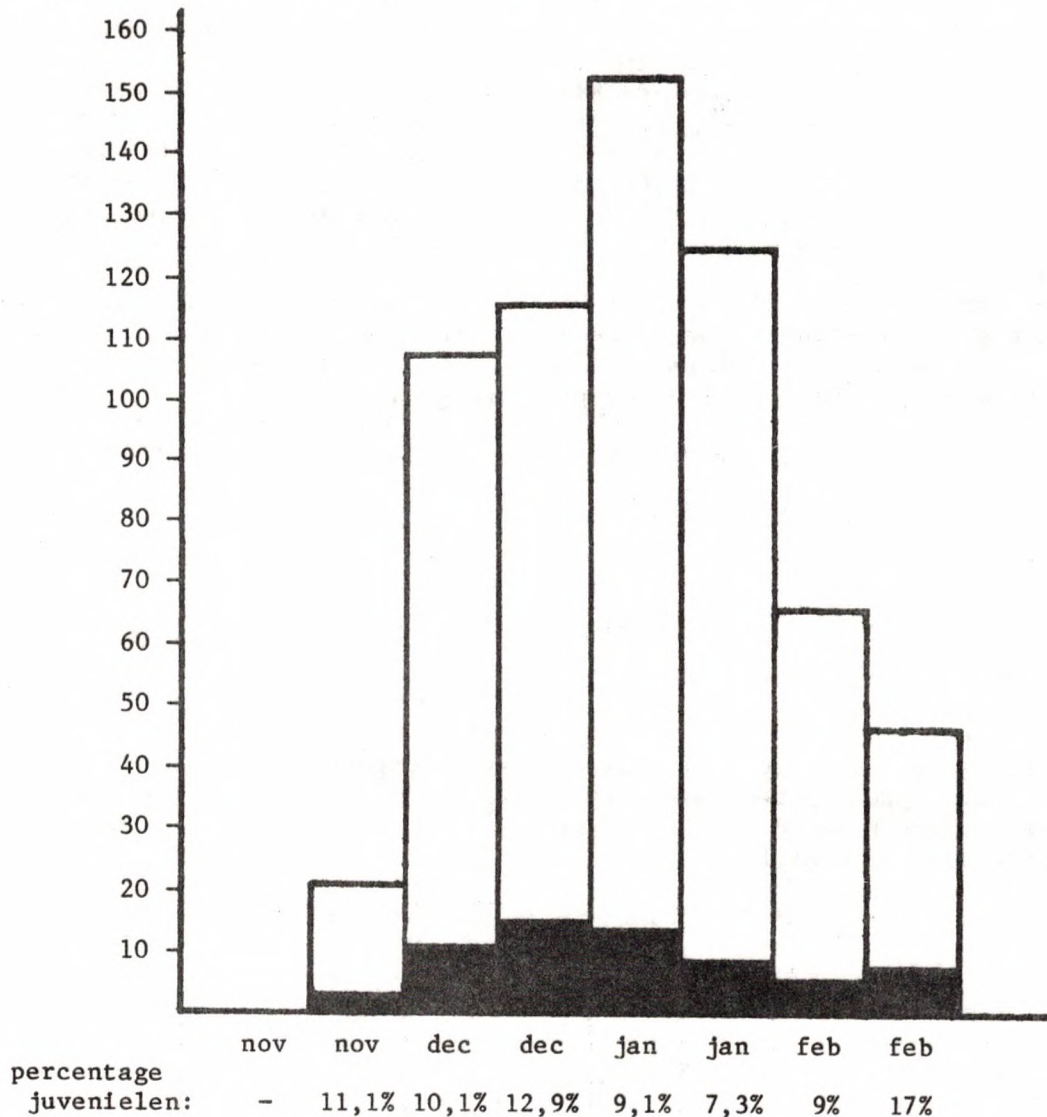
Tabel 1. Waarnemingen van Kleine Zwanen in de Vughtse Gement, 1950 - 1966.

Datum	Aantal	Waarnemer
23.01.51	95	V. Langenhof
03.02.51	70	V. Langenhof
22.02.53	70	V. Langenhof
23.11.53	275	V. Langenhof
21.03.57	10	P. Leerschool
17.12.63	8	P. Leerschool
03.02.66	12	H. Kuiper.

Veruit het grootste aantal werd dus geteld op 23 november 1953, maar er zijn slechts incidenteel tellingen verricht.

Nadien is er wel wat veranderd. Stadsuitbreiding en ontwatering in het kader van een ruilverkaveling zullen het er niet aantrekkelijker op gemaakt hebben voor de Kleine Zwanen. De recente waarnemingen hebben dan ook vooral betrekking op de natte weilanden rondom de eendekooien, waar ze zich de laatste jaren duidelijk concentreren. In de jaren vijftig en zestig verspreidden de zwanen zich over een veel ruimer gebied.

Figuur 1. Kleine Zwaan. Seizoensverloop 1983/1984 Vughtse Gement.

Van 1976/77 tot en met 1982/83 schommelde het seizoensmaximum tussen 25 en 70 exemplaren. In de winter van 1983/84 was er een plotselinge toename tot een maximum van 153 exemplaren. Of dit een incidentele uitschieter is geweest of niet zal in de toekomst blijken. Uit gegevens van het landelijke Kleine Zwanen-project over die winter blijkt, dat 1983, vooral in het Lauwersmeergebied, een slecht fonteinkruid-jaar was. Er hielden zich daar maar gedurende korte tijd grote aantallen Kleine Zwanen op.

Elders in het land werden die winter opvallend grote aantallen gezien, welke wellicht verband houden met de slechte voedselomstandigheden in het Lauwersmeer. Ook in de winter 1984/85, die op het moment dat dit geschreven wordt nog niet achter de rug is, is het aantal hoog: op 23 december 1984 werden er 115 geteld.

In tabel 2 zijn de seizoenmaxima vermeld, met daarbij het grootste aantal waargenomen juvenielen, absoluut en in percentages.

De jongen van de Kleine Zwanen zijn goed te herkennen aan hun grijze verenkleed. Bij de tellingen is dan ook altijd het aantal jongen vermeld. Dit kan iets zeggen over het jaarlijkse broedsucces. Aan de hand van de gegevens van één pleisterplaats mag men hieruit echter niet te gauw conclusies trekken, omdat reeds verschillende malen is vastgesteld dat er verschillen in trekpatroon en gebiedskeus bestaan tussen zwanen met en zwanen zonder jongen.

Tabel 2. Seizoensmaxima Kleine Zwanen Vughtse Gement, 1976 - 1984.

Jaar	Totaal aantal	Aantal juvenielen	Perc. juvenielen (%)
76/77	59	10	17,0
77/78	70	25	35,7
78/79	25	6	24,0
79/80	66	9	13,6
80/81	54	9	16,7
81/82	25	?	--
82/83	44	15	34,1
83/84	153	15	9,8

Het seizoensverloop in de winter 1983/84 is weergegeven in figuur 1. Hieruit blijkt, dat het aantal de hele winter hoog lag.

Een woord van dank is op zijn plaats aan de tellers en aan Frans van Erve, die welwillend gegevens uit zijn archief beschikbaar stelde.

Adres: St. Caeciliastraat 2a, 5056 SK Berkel-Enschot.

Literatuur

Timmerman, H. 1977. De Kleine Zwaan (Cygnus bewickii).

Het Vogeljaar 2(3): 113 - 123.

Mullié, W. en E. Poorter. 1977. Aantallen, verspreiding en terreinkeus van de Kleine Zwaan bij vijf landelijke tellingen in 1976-1977.

Watervogels 2(3): 85 - 96.

BROEDVOGELTELLING OP DE ULLINGSE BERGEN (GEM. ST. ANTHONIS) 1 EN 2 MEI 1984

Tom Heijnen en Frans Post

Inleiding

Van de meeste Brabantse heidevelden is wel iets bekend over de er voorkomende broedvogels. Voor zover ons bekend, is dat niet het geval met de Ullingse Bergen. Om deze leemte enigszins op te vullen hebben wij op 1 en 2 mei 1984 een "strooptocht" door dit gebied gehouden.

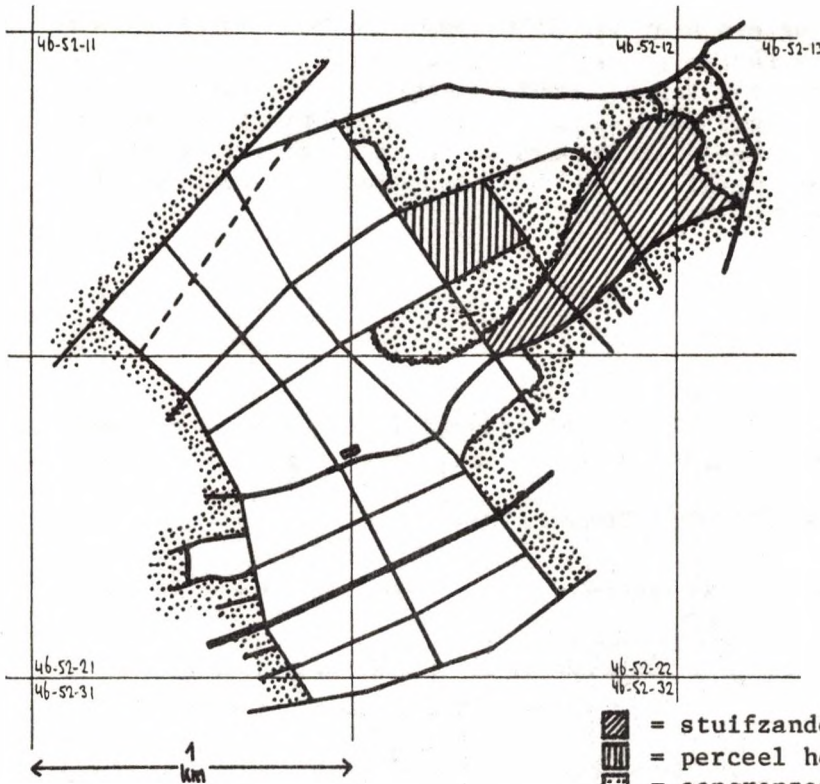
Methode

1. Gebiedsbeschrijving (zie ook figuur 1)

De Ullingse Bergen is circa 165 ha groot en wordt grotendeels door naaldbos omgeven. Het gebied bestaat voornamelijk uit zwak tot vrij sterk golvende struikheide-vegetaties met betrekkelijk weinig Pijpestrootje. De noord-oostelijke uitloper van het gebied verschilt sterk van de rest van het gebied; we vinden hier een stuifzandcomplex van 20 ha met een matige accidentatie en plaatselijk geleidelijke overgangen naar het naaldbos. Stuifzandbos is zo goed als afwezig. In het centrale deel van de Ullingse Bergen ligt een vijvertje, dat omgeven wordt door vrij jonge opslag van Berk. Voor het overige ontbreekt opslag nagenoeg, met uitzondering van één perceel van 7 ha. Het gebied is uitgesproken droog.

2. Telmethode

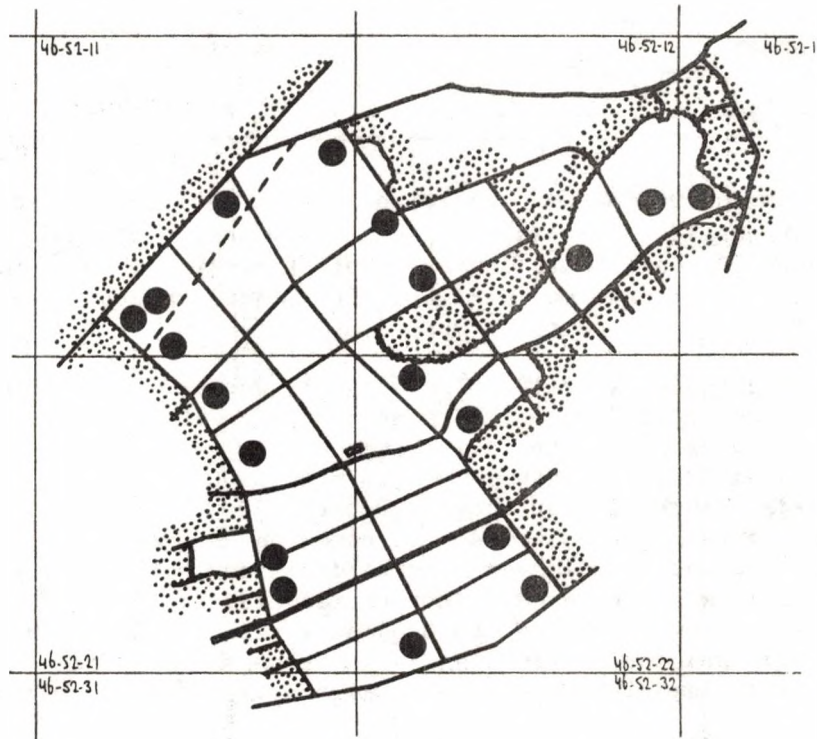
We hebben een eenmalige telling uitgevoerd op 1 en 2 mei 1984. Op deze dagen werd telkens ongeveer de helft van het gebied gedaan. In totaliteit heeft de telling zo'n 16 manuren (= 5,8 min/ha) in beslag genomen. Er is uitsluitend overdag geteld. We gingen als volgt te werk: met zijn tweeën hebben we het gebied systematisch afgestruind door om de 100 meter een baan dwars door het gebied te trekken. Alle interessante vogelwaarnemingen (de kwantitatief te tellen soorten volgens het PPD-Noord-Brabant-systeem plus nog enkele) werden ingetekend met vermelding van de broedzekerheid (balts, zang, alarmeren etc.).

Figuur 1.
Overzicht van het getelde gebied.

- = stuifzandcomplex
- = perceel heide met veel berkopslag
- = aangrenzend naaldbos
- = aangrenzend agrarisch gebied
- = vijvertje met berkopslag
- = asfaltweg
- = zandpaden
- = waterloop

Figuur 2.
Verspreiding Boom-
leeuwerik.

22 BROEDVOGELTELLING

Voor enkele soorten menen we een zeer redelijk beeld van het aantal broedparen, c.q. territoria te hebben gekregen (Boomleeuwerik, Veldleeuwerik, Witte Kwikstaart, Wulp, Kievit). Van de "echte" zangvogels (grasmusachtigen etc.) is het beeld vrij tot zeer onvolledig en uiteraard hebben we een aantal soorten überhaupt gemist omdat ze nog aan de Costa Brava vertoefden. De gegevens van de in het aangrenzende bos broedende roofvogels zijn grotendeels verzameld door Dick Heg.

Resultaten

De vastgestelde soorten en aantallen zijn opgesomd in tabel 1. Van enkele soorten hebben we de verspreiding op kaartjes aangegeven (figuur 2 t/m 4).

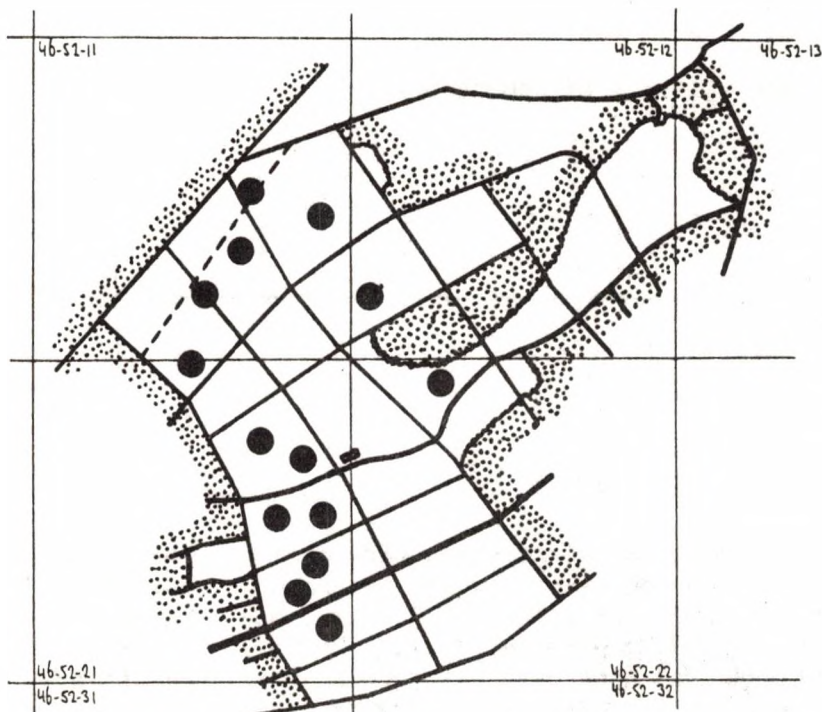
Tabel 1. Broedvogels van de Ullingse Bergen (1984).

Soort	Vastgesteld aantal paren	Opmerkingen
Boomvalk	0-1	1 ex. op 2 mei; broeden zeer goed mogelijk.
Kievit	2	
Wulp	1-2	vermoedelijk slechts 1 paar
Boomleeuwerik	19	2 nesten gevonden met resp. geen en 4 eieren; geschat aantal: 19-21.
Veldleeuwerik	14	geschat aantal: 15-18.
Duinpieper	0-1	1 ex. op 2 mei; broeden zeer goed mogelijk.
Boompieper	21	geschat aantal: 25-30
Graspieper	1	
Witte Kwikstaart	3-5	
Tapuit	4	geschat aantal: 6-10
Kneu	2	
Geelgors	6-8	geschat aantal: 8-12.

Bovendien werden nog enkele soorten direkt aan de rand van het gebied vastgesteld: Torenvalk 1 paar (nestvondst), Holenduif 1 paar (nestvondst), Gekraagde Roodstaart 1 paar, Grote Lijster 2 paren en Groenling 4 paren. Voorts broeden op maximaal 600 meter tevens 2 paren Haviken, 2 paren Buizerden en 1 paar Sperwer.

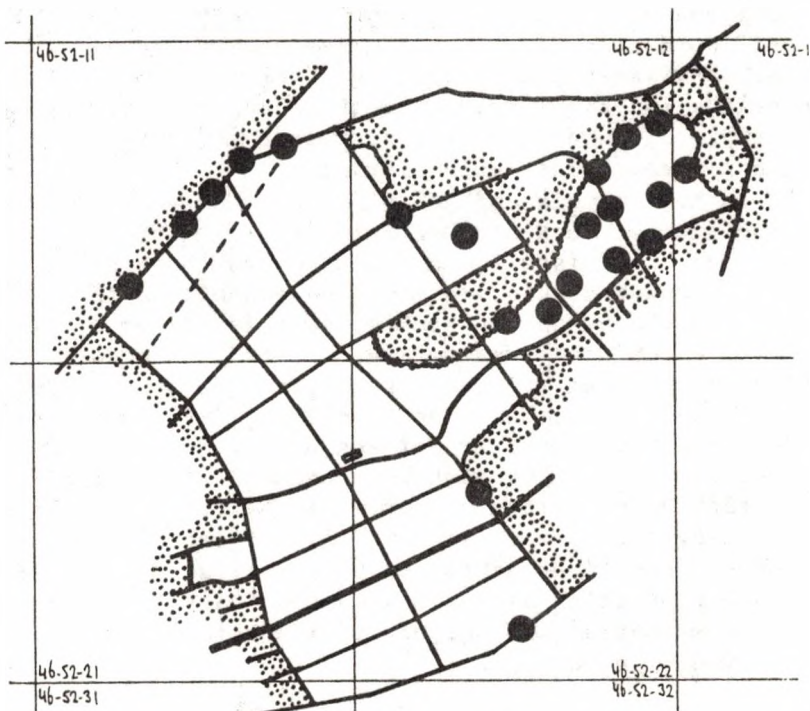
De dichtheid van de Boomleeuwerik is met 12 paren/100 ha bijzonder hoog. Die van de Veldleeuwerik is met 9 paren/100 ha iets lager, maar doet niet onder voor de dichtheid in goede weidevogelgebieden. De Boompieper bereikt een gemiddelde dichtheid van 13 paren/100 ha, maar in het stuifzandcomplex is de dichtheid zeer hoog: 60 paren/100 ha (= 12 paren op 20 ha). Bedacht moet worden dat 8 van de 21 paren op de grens van heide en bos voorkomen, hetgeen het gebruik van dichtheidscijfers wat lastig maakt. Van de Tapuit telden we 4 paren die territoriaal gedrag vertoonden. In totaal waren er echter tenminste 17 ♂ en 6 ♀ aanwezig. De Geelgors was met tenminste 6-8 paren present, alle langs de rand van de heide en het stuifzandcomplex gelegen, de dichtheid is met ca. 5-6 paren/100 ha matig hoog te noemen.

Figuur 3.
Verspreiding Veld-
leeuwerik.

Figuur 4.
Verspreiding Boom-
pieper.

Konklusies

De Ullingse Bergen is wat broedvogels betreft soortenarm te noemen. De soortencombinatie is echter vrij uitzonderlijk, o.a. Wulp, Boomleeuwerik (hoge dichtheid), Veldleeuwerik (hoge dichtheid), Tapuit, Geelgors en mogelijk de Duinpieper.

Een nader onderzoek naar de broedvogels van dit terrein is gewenst.

Adres: Boschdijk 1081, 5626 AG Eindhoven.

HOE DE ORTOLAAN ALS BROEDVOGEL VERDWEEN UIT NOORD-BRABANT

Loek Hilgers

Inleiding en verantwoording

De Ortolaan is door enkele organisaties uitgeroepen tot Vogel van het jaar 1984. Dit feit is een aanleiding om de bekende gegevens van deze soort eens bij elkaar te zetten, want recente informatie over het wel een wee van Ortolanen in onze provincie is nergens gepubliceerd. Dit artikel is dan ook in eerste instantie beschrijvend van opzet. Er zal worden aangegeven wat er bekend is van de achteruitgang van de Ortolaan in Noord-Brabant sinds het verschijnen van de Avifauna van Noord-Brabant in 1967. Heel in het kort zal daarbij worden aangegeven met welke veranderingen in het landschap deze aantalsontwikkeling gepaard ging. Over het complex van factoren dat verantwoordelijk zou zijn voor de gesignaleerde achteruitgang is door anderen al veel gepubliceerd. De hier gepresenteerde gegevens zijn hoogstens op te vatten als een illustratie daarvan.

Er is in het 'ortolanenjaar' of in de daar voorafgaande jaren geen gerichte telling geweest in Noord-Brabant. Het artikel is gebaseerd op archiefgegevens en op briefwisseling met mensen die over concrete informatie beschikten. Dit houdt dus in, dat er geen eenheid is in de wijze, waarop de gegevens verzameld zijn. In sommige gevallen is er sprake van een tamelijke intensieve territoriumkartering, terwijl in andere gevallen tamelijk incidenteel zangposten zijn genoteerd. Trekgegevens lijken sowieso erg incidenteel verzameld te zijn. Echt volledig kan het verhaal dus niet genoemd worden. Niettemin komt er wel een duidelijke tendens uit naar voren.

Met betrekking tot het aantal opgegeven 'broedparen' moet nog een eigenaardig verschijnsel worden genoemd. In de meeste gevallen is sprake van genoteerde zangposten, c.q. territoria. Verschillende auteurs (o.a. Conrads en Rademaker) hebben er echter op gewezen, dat het aantal vrouwtjes in kleiner wordende populaties kleiner is dan het aantal mannetjes. Het noteren van zingende mannetjes kan dus een te rooskleurig beeld geven van de werkelijke omvang van de populatie.

Korte historische schets

Over het voorkomen van de Ortolaan stelt de Avifauna van Noord-Brabant het volgende:

"Volgens gegevens uit de 18e en 19e eeuw is de Ortolaan in onze provincie tenminste plaatselijk een gewone broedvogel geweest, kennelijk talrijker dan tegenwoordig".

Betrouwbare aantalsopgaven zijn er echter niet, zeker niet uit het grijze verleden, maar ook nauwelijks uit het wat minder grijze verleden van na de Tweede Wereldoorlog. Een oude vermelding komen we tegen in de Noordbrabantse Volksalmanak van 1841, zoals geciteerd in de 'Avifauna': "Hoe zeldzaam ook de Ortolanen of Hortolanen in de meer noordelijke streken van ons land gevonden worden, zijn dezelve echter niet ongewoon in de Brabandsche Kempen, vooral in de houtrijke streken der Meierijsche kwartieren van Kempenland en Oosterwijk en der Baronie van Breda. In één jaargetijde (1927) sloeg een vinkenier te Gilze 53 Ortolanen onder het vinkenet. (...) Bij Nozeman en Sepp (bedoeld is: Nozeman/Houttuyn, Nederlandse vogelen, deel 2 Amsterdam 1797/L.H.) is dit smakelijk vogeltje beschreven en afgebeeld naar een exemplaar, dat hun uit Oosterhout was toegezonden."

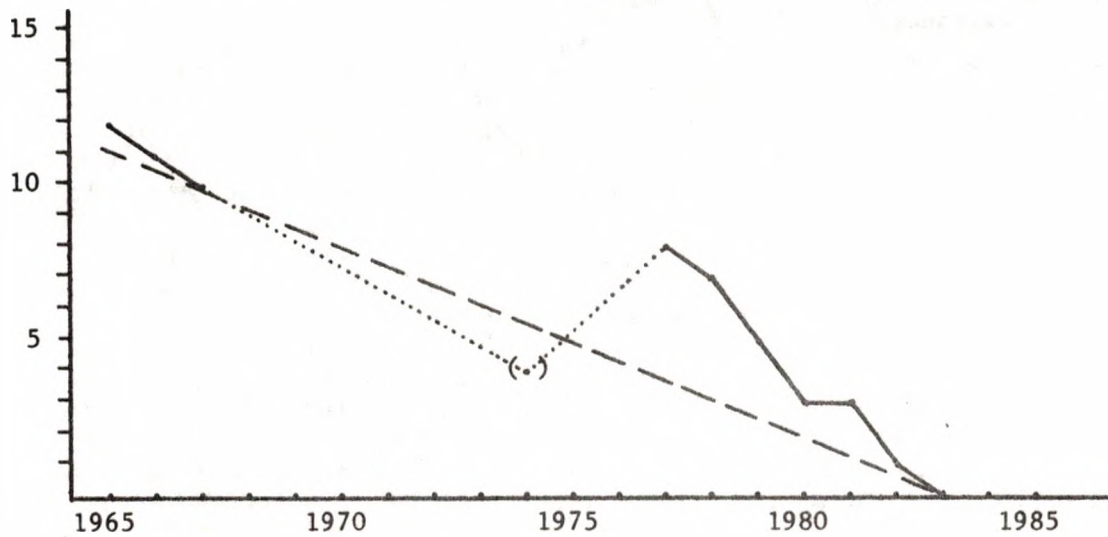
In de ortolanenaflevering van Het Vogeljaar staan enkele anecdotische herinneringen van Bernard van Dooren uit de vijftiger en zestiger jaren waaruit blijkt, dat de soort in de Kempen in ieder geval aangetroffen kon worden in de volgende plaatsen: Hoogeloon/Casteren, Waalre, Aalst, Knegsel, Westerhoven en Dommelen. In de Avifauna van Noord-Brabant wordt de stand geschat op 75 paren (60 a 100). Deze schatting is een extrapolatie van ongeveer 35 'bewezen' roedgevallen in relatie tot de totale oppervlakte van volgens de topografische kaart geschikte (weinig of niet bezochte) gebieden.

Waarnemingen vanaf ongeveer 1965

In de westelijke uitlopers van zijn broedgebied komen Ortolanen nergens over grote, aaneengesloten oppervlakten voor als broedvogel. Kenmerkend is juist, dat ze zich groeperen in de meeste geschikte landschapstypen, terwijl de ertussen gelegen gebieden leeg zijn. Ze vormen dus duidelijke clusters. Ook in onze streken is dat zo. De bekendste eilandpopulaties zijn die van Bosschoven (Alphen/ Baarle-Nassau) en van Vossenbussel (Casteren/Hoogeloon). In de 'Avifauna' zijn er nog een paar meer te onderkennen, zoals bij Zundert en bij Gemert. Van deze laatste twee zijn er geen recente gegevens bekend; aangenomen kan worden, dat deze lokaties inmiddels allang verlaten zijn. De andere populatie bij Esbeek/Hilvarenbeek was in 1965, nadat daar een ruilverkaveling was uitgevoerd, al verdwenen. In het begin van de jaren zeventig zijn er waarnemingen gedaan in een geschikt biotoop nabij Oosterhout, de Houtse Akkers. Hoewel waarnemingen uit de jaren daarvoor ontbreken, is het niet onwaarschijnlijk dat deze populatie daar al langer aanwezig was. Ad Nuyten (V.W.G. West-Brabant) schrijft over deze populatie in een brief; "Na 1972 zijn bij ruilverkavelingswerkzaamheden de bosjes verdwenen en daarmee ook de Ortolaan." Dit laatste stemt niet helemaal overeen met het kaartbeeld in de SOVON-atlas, waar nog broedgevallen bij Oosterhout vermeld worden in de jaren 1973-1977. Daarna zijn de vogels er in ieder geval wel verdwenen. In diezelfde SOVON-atlas zijn ook nog enkele waarschijnlijke broedgevallen ingetekend tussen Bergen op Zoom en Woensdrecht. Over deze lokatie heeft ons geen nadere informatie bereikt; de indruk bestaat, dat er de laatste jaren geen waarnemingen meer zijn gedaan.

In 1977 en 1978 werden territoriumkarteringen uitgevoerd in het broedgebied Alphen-Bosschoven door de V.W.G. Midden-Brabant. Na 1978 werden meer incidenteel ook nog waarnemingen verricht, die konden worden aangevuld met gegevens uit het archief van de V.W.G. West-Brabant.

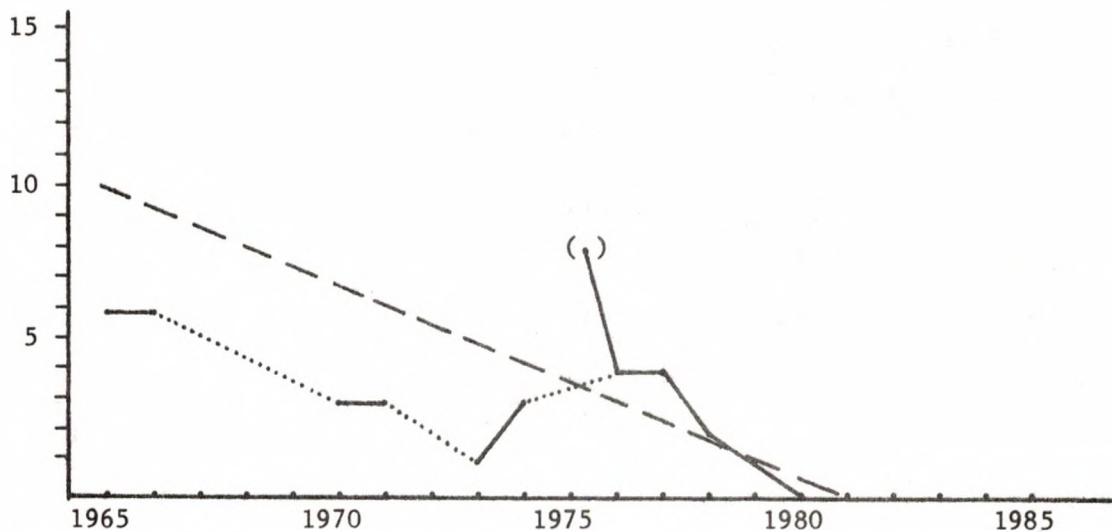
Figuur 1. Verdwijnen van de Ortolanen-populatie te Alphen-Bosshoven.

(.) = onvolledige telling in 1974

opm.: begin mei 1978 werden een maal elf zingende mannetjes gehoord (V.W.G. West-Brabant). Het aantal werkelijk aanwezige territoria werd in dat jaar geschat op 7.

Figuur 2: Verdwijnen van de Ortolanen-populatie te Hoogeloon-Casteren en Hapert.

—..... = telling van de deelpopulatie nabij Vossenbussel

(.) = telling van de gehele populatie, incl. Hapert (zie tekst)

Daardoor ontstond een tamelijk betrouwbaar beeld van het populatieverloop, dat is weergegeven in figuur 1. In 1983 werd het gebied maar één enkele keer bezocht; in 1984 konden, ondanks een tamelijk intensieve controle door Victor Retel Helmrich, geen Ortolanen meer worden vastgesteld.

De geschiedenis herhaalt zich ongeveer ten aanzien van het broedgebied tussen Hoogeloon, Hapert en Casteren. Vanaf 1974 werden daar zangposten gekarteerd door Marco Bakermans (V.W.G. De Kempen). Het populatieverloop is weergegeven in figuur 2.

In 1979 werd hier dus voor het laatst ortolanenzang gehoord. Interessant is wel, dat uit de gegevens valt op te maken, dat het aantal Ortolanen in die streek in de jaren zestig en zeventig misschien groter is geweest dan tot nu toe werd aangenomen. In oudere publikaties, ook in de meergenoemde 'Avifauna', wordt namelijk alleen gesproken over een broedgebied langs de weg van Hoogeloon naar Casteren (Vossenbussel). Nu blijkt echter, dat ook dichterbij Hapert zangposten aanwezig waren aan de Burg. van Woenseldreef. Uit het gehele gebied worden door Marco Bakermans acht tot elf zingende mannetjes gerapporteerd in 1974 en 1975, terwijl de Avifauna voor de jaren 1963-1966 respectievelijk tien, zes en zes territoria noemt voor het deelgebied Vossenbussel. Het broeden aan de Burg. van Woenseldreef was in 1976 overigens afgelopen door de aanleg van een sportpark ter plaatse. Tenslotte zijn er sinds 1965 nog wel enkele incidentele zangwaarnemingen en territoria gemeld. De ontvangen gegevens zijn met name voor de periode 1966-1977 zo fragmentarisch, dat een verantwoorde schatting van het aantalsverloop voor de gehele provincie niet mogelijk is.

Enkele trekwaarnemingen

De bekende trekwaarnemingen zijn bijeengezet in tabel 1. Alleen uit de jaren 1975, 1978, 1980, 1981, 1982 en 1983 werden waarnemingen doorgegeven, meestal van solitaire vogels, namelijk acht van de twaalf gevallen.

Tabel 1. Doortrek van Ortolanen in Noord-Brabant gedurende de periode 1975 - 1983.

a) Voorjaar:				
Datum	Mannetjes	Vrouwtjes	Geslacht onbekend	Totaal
29.04	1	-	-	1
30.04	-	-	3	3
03.05	1	-	-	1
06.05	-	1	-	1
07.05	1	-	-	1
08.05	2(3)	2(3)	-	4(6)
09.05	2	-	-	2
16.06	1	-	-	1
Totaal	<u>8(9)</u>	<u>3(4)</u>	<u>3</u>	<u>14(16)</u>
b) Na jaar:				
29.07	-	-	1	1
24.08	-	-	1	1
10.09	1	-	-	1
Totaal	<u>1</u>	<u>-</u>	<u>2</u>	<u>3</u>

In Noord-Brabant trekt de Ortolaan in vermoedelijk zeer kleine aantallen door van eind april tot half mei met een piekje rond de 8e mei. Hoewel de najaars-gegevens uiterst miniem zijn, mag men op grond van waarnemingen elders uit het land konkluderen dat de najaarstrek vooral in september plaatsvindt. Het juli-geval duidt mogelijk op een rondzwerfend exemplaar van een nabij gelegen broedplaats. Het betrof een ringvangst van een le kalenderjaarvogel te Reusel. Het is heel goed mogelijk dat de Ortolaan in het najaar over het hoofd wordt gezien: de vogels zijn niet meer in prachtkleed en vooral de onvolwassen vogels zijn lastig te herkennen. Daarbij komt, dat ogenschijnlijk weinig vogelaars aandacht besteden aan op onkruidveldjes verblijvende gorzen en vinkachtigen en niet erg attent zijn op afwijkende gorzen (motto: zal wel 'n maffe Geelgors wezen'). Trekgroepjes worden al helemaal zelden onderkend.

Al met al is het de vraag, waardoor het bovenstaande tabelletje meer beïnvloed wordt:

- door de zeldzaamheid van de Ortolaan als doortrekker, of
- door het gebrek aan kennis van de gemiddelde Brabantse vogelaar met deze soort?

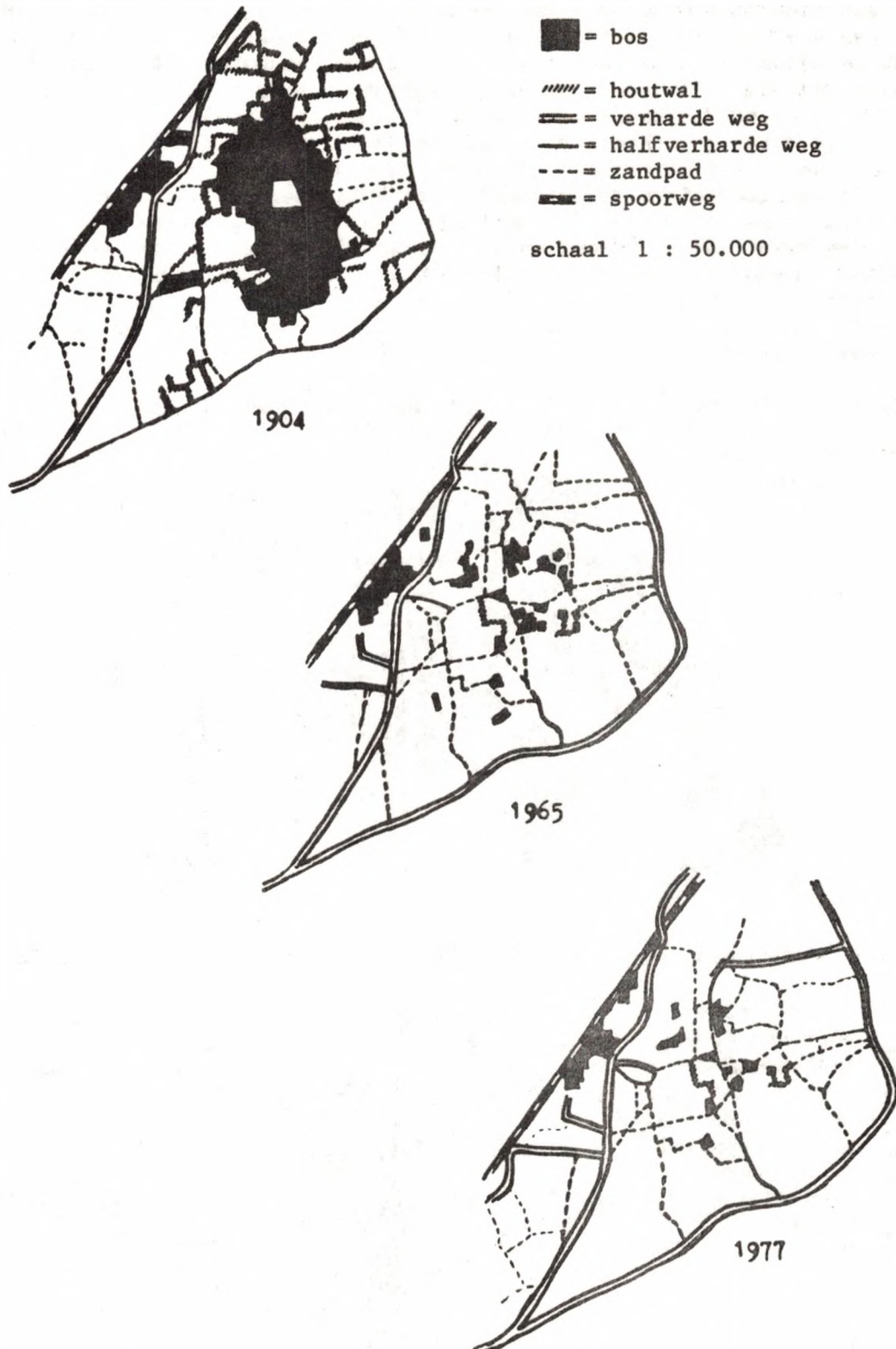
Een expert zou hier in de trektijd ongetwijfeld heel wat meer Ortolanen kunnen zien, dan in de tabel verwerkt zijn.

Veranderend landschap en bodemgebruik

Het oorspronkelijke biotoop van de Ortolaan wordt in Voous (1960) ongeveer als volgt gekenschetst: "Droge gebieden met verspreide boomgroei en een vrijwel gesloten lage gras- en kruidenvegetatie op zandige, lemige of rotsachtige bodem." In het West-Europese kultuurland, waar de soort zich sinds de grote ontginning gevestigd heeft, voldoen als broedgebieden aan diezelfde eisen van enerzijds openheid in de vorm van graanakkers en kruidenrijke zandpaden en bermen, anderzijds afwisseling in verticale structuur in de vorm van hakhoutwallen en bosjes. Juist in deze kenmerken zijn de laatste decennia grote veranderingen gekomen, welke geïllustreerd kunnen worden aan de hand van het voorbeeld Alphen-Bosschoven. Op de kaartjes van figuur 3 is de afname te zien van het bosareaal van 1904 tot 1977. Wat het kaartbeeld niet laat zien is de verslechtering van de kwaliteit van de overgebleven bosjes door brandstichting en vuilstort.

Figuur 3. Veranderingen in het landschap bij Bosschoven.

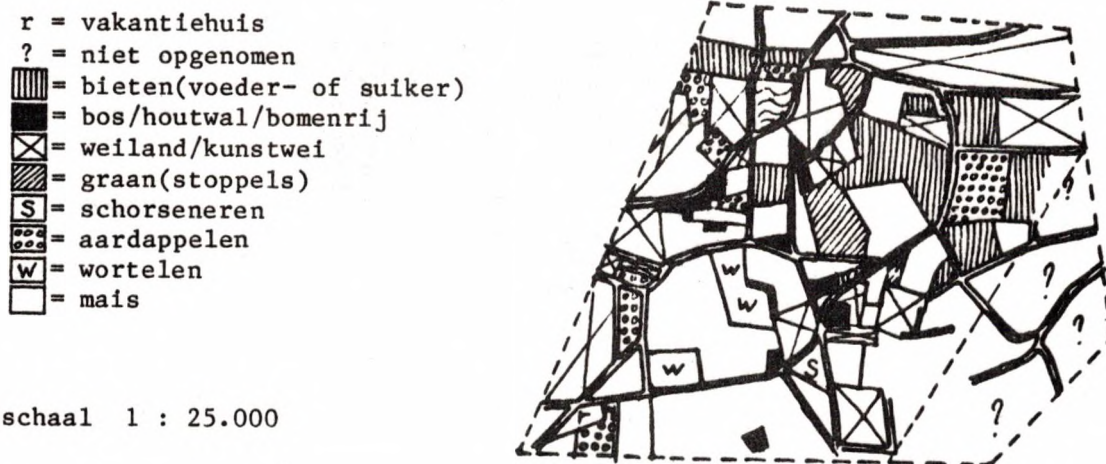

In figuur 4 is het grondgebruik te zien, zoals dat door V.W.G. Midden-Brabant in de zomers van 1978 en 1984 werd gekarteerd op ongeveer 150 ha. Er is een opmerkelijk mozaiek van voederbieten, tarwe, gerst, rogge, aardappelen en erwten. Maar een feit springt meteen in het oog: meer dan de helft van de oppervlakte is letterlijk bezaaid met snijmais. Dit gewas blijkt volstrekt ongeschikt te zijn als broedbiotoop voor Ortolanen, in tegenstelling tot de traditionele graansoorten. Mais is nog niet opgeschoten als de Ortolaan uit zijn winterverblijfplaats aankomt, de afzonderlijke maïsplanten staan te ver uit elkaar om de gewenste dekking te geven, terwijl er als gevolg van intensieve bespuitingen in maïsakkers zo goed als geen onkruid voorkomt. De intensieve bewerkingen van een maïsperceel gedurende het groeiseizoen zouden bovendien voor verstoring zorgen. Uit ambtelijke rapporten, die zijn opgesteld ten behoeve van de in voorbereiding zijnde ruilverkaveling 'Alphen en Riel', blijkt dat tussen 1977 en 1983 het aandeel van snijmais en bieten relatief nog verder is toegenomen ten koste van het areaal graan en overige gewassen.

Figuur 4a. Bosschoven, agrarisch grondgebruik in 1978 (opname: juli).

Figuur 4b. Bosschoven, agrarisch grondgebruik 1984 (opname: september).

De komst van de maïs heeft tenslotte ook nog gevolgen voor de zandwegen in het gebied, omdat met name voor de oogst zware machines nodig zijn. Bermen, maar ook paden, die tot voor kort vrijwel geheel begroeid waren met kruiden als Varkensgras, Herderstasje, Kamille en dergelijke, veranderen daardoor in kale modderpaden. Vaak verstevigen de boeren deze paden dan door het storten van grote hoeveelheden puin. Ook hierdoor gaat voedselbiotoop voor onder andere Ortolanen verloren.

Het ortolanenbiotoop de Vossenbussel tussen Hoogeloon en Casteren is in een aantal landschappelijke en landbouwkundige karakteristieken vergelijkbaar met Bosschoven. Er vindt relatief nog veel graan- en hakvruchtenteelt plaats en er zijn wat bosjes en houtwallen. Voor ieder die de streek een beetje kent is het overigens duidelijk dat het karakter er van sinds 1960 ingrijpend is veranderd. Vergelijking van een tweetal ambtelijke rapporten kan ons een wat concretere indruk geven van de aard van de opgetreden veranderingen. Zowel Vossenbussel als Bosschoven zijn namelijk niet onberoerd gelaten door de ruilverkavelingsmachinerie: Vossenbussel als deel van de ruilverkaveling 'Zaligheden - West', uitgevoerd in 1964, en Bosschoven half als deel van 'Alphen en Riel', thans in uitvoering, en half als deel van 'Baarle-Nassau', welke laatste nog in voorbereiding is. Het ruilverkavelingsplan 'Zaligheden - West' (het zogenaamde rapport ex artikel 34) verscheen in 1963 en was gebaseerd op bedrijfsinventarisaties in 1961. Datzelfde rapport voor 'Alphen en Riel' was gebaseerd op gegevens uit 1977 en 1982 en verscheen in 1983. Omdat we beide gebieden representatief mogen noemen voor de zandgronden van geheel Noord-Brabant is een confrontatie van de beide rapporten in hoge mate illustratief voor het gewijzigde agrarische grondgebruik in de afgelopen twintig jaar.

Tabel 2 geeft een vergelijking van een hoofdindeling in grondgebruik en tabel 3 geeft een verdere uitsplitsing van het landbouwgebruik.

Tabel 2. Het gebruik van de betaalde oppervlakte cultuurgrond

	Bouwland	Grasland	Tuinland
Zaligheden - West, 1961	58 %	41 %	1 %
Alphen en Riel, 1982	39 %	60 %	1 %

Tabel 3. Bouwlandgebruik bij hoofdberoepsbedrijven.

	Zaligheden-West 1961	Alphen en Riel 1977	Alphen en Riel 1982
Granen	85 %	16 %	9 %
Hakvruchten *	14 %	21 %	19 %
Maïs + Voederbieten	--	63 %	66 %
Overige gewassen	1 %	+	6 %

+ = wel aanwezig; in oppervlakte verwaarloosbaar.

* = voornamelijk aardappelen, ook suikerbieten, in Zaligheden - West ook voederbieten.

Laten we uit de cijferbrij van deze rapporten nog enkele veelzeggende getallen kiezen: In 1961 hadden de hoofdberoepsbedrijven (zeg maar de full-time boeren) gemiddeld negen kavels met een gemiddelde oppervlakte van 1,4 ha. In het rapport wordt daarbij opgemerkt: "Deze kavels zijn door slootjes en houtwallen nog verder versnipperd, zodat de perceelsgrootte tenslotte niet meer dan 0,7 ha bedraagt." In 1982 was er in Alphen en Riel sprake van gemiddeld 7,3 kavels per bedrijf met een gemiddelde oppervlakte van 2,3 ha. Op grond van autonome ontwikkelingen in de landbouw is er dus een aanzienlijke toename van de kavel- en de perceelgrootte. Een van de doelstellingen van de ruilverkaveling is het gemiddeld aantal kavels per bedrijf nog verder te verlagen en de gemiddelde oppervlakte te doen toenemen. Nog spreken-der zijn misschien de volgende cijfers: In 1960 liepen er per bedrijf in het gebied Zaligheden-West gemiddeld 7,8 melkkoeien rond; in 1982 bedroeg in Alphen en Riel het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf 51,9! De toename van de aantallen varkens en kippen zijn zo mogelijk nog spectaculairder. Zowel bij Casteren als bij Alphen wordt het landschap nu dan ook gedomineerd door weliswaar minder, maar veel grotere boerenbedrijven met tientallen stuks melkvee, honderden mestvarkens of duizenden kippen. Grote torensilo's en uitgestrekte maïsakkers zorgen via de bekende omweg en aangevuld met van elders aangevoerd krachtvoer voor een gigantische stroom drijfmest. Van voormalige natuurlijke rijkdommen is weinig meer terug te vinden.

Besluit

De gebieden waar tot voor kort nog Ortolanen voorkwamen onderscheiden zich van andere delen van Brabant nog steeds als tamelijk voedselrijke, es-achtige gronden, waar nog iets bestaat van een gevarieerd grondgebruik en waar nog wat bosjes en houtwallen te vinden zijn. Inmiddels heeft vadertje tijd ook hier zijn werk gedaan.

Ongetwijfeld zijn in dit artikel gegevens, die ergens nog in een doos op zolder liggen, niet verwerkt. Iedere nagekomen aanvulling is dan ook welkom. Niettemin lijkt één konklusie onontkoombaar: De Ortolaan kan als broedvogel voor Noord-Brabant letterlijk afgeschreven worden.

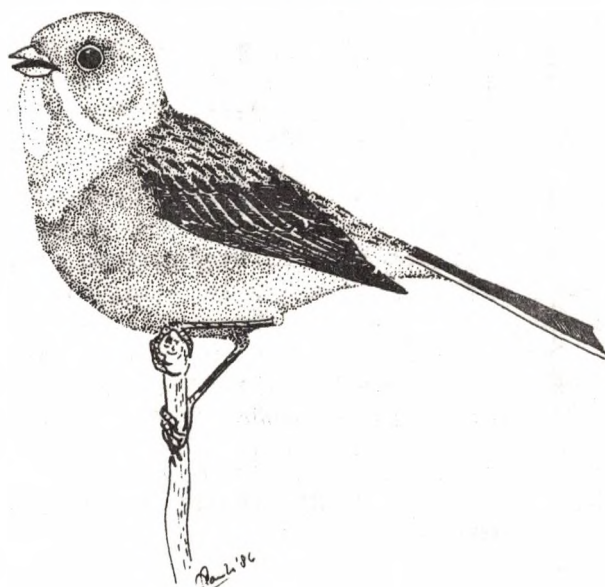
Medewerkers

De volgende groepen en personen stelden hun gegevens beschikbaar: Vogelwerkgroep West-Brabant, Vogelwerkgroep De Kempen, Vogelwerkgroep Midden-Brabant, Vogelwerkgroep IVN-Oss, Vogelwerkgroep IVN-Uden, Vogelwerkgroep IVN-Valkenswaard, Marco Bakermans, Henk Damen, Frank Neyts en Victor Retel Helmrich. Frank Neijts bewerkte de trekgegevens. Ben van de Putten (Landinrichtingsdienst te Tilburg) was behulpzaam bij het opzoeken van de gegevens betreffende het grondgebruik. Ik dank hen allen hartelijk.

Literatuur

- Bijlsma, R. 1984. Ortolanen (*Emberiza hortulana*) op de Zuidwest-Veluwe gedurende 1974 - 1983. *Het vogeljaar* 32(3): 137 - 139.
- Centrale Cultuurtechnische Dienst. 1963. Rapport voor de Ruilverkaveling Zaligheden-West. Ministerie van Landbouw en Visserij, Utrecht.
- Centrale Cultuurtechnische Dienst. 1984. Concept-rapport voor de Ruilverkaveling Alphen en Riel. Ministerie van Landbouw en Visserij, Utrecht.
- Conrads, K. 1977. Ergebnisse einer mittelfristigen Bestandsaufnahme (1964-1976) des Ortolans (*Emberiza hortulana*) auf einer Probeflache der Senne (Ostmünsterland). *Die Vogelwelt* 98 (3): 81 - 105.
- van Dooren, B. en P. Maréchal. 1984. Herinneringen aan de Ortolanen in de Noordbrabantse Kempen en daarbuiten. *ib.* 166 - 168.
- Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant, Assen.
- Hilgers, L. 1977. Ortolaan, een probleemvogel. *Mededelingen V.W.G.Falco* 2: 27 - 29
- Key, P. en H. Moller Pillot. 1984. Behoud van de Ortolaan (*Emberiza hortulana*) niet alleen een Nederlandse zaak. *Het Vogeljaar* 32(3), 111 - 115.
- Moller Pillot, H. 1966. De Ortolaan. *Het Vogeljaar* 14(3): 130 - 133.
- Nuyten, A. 1984. Waarnemingen van Ortolanen in West-Brabant. *'t Hupke* 34: 36 - 37.
- Rademaker, J. en J. Grotenhuis. 1984. De biotoopkeus van de Ortolaan in de Zuidoost-Achterhoek. *Het Vogeljaar* 32(3): 141 - 145.
- Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's-Graveland. Vogelwerkgroep Midden-Brabant. 1977. Broedvogeltelling Bosschoven en Kwaalburgse Heide. Oisterwijk.
- Vogelwerkgroep Winterswijk. 1977. De functie van het ruilverkavelingsgebied Winterswijk-West voor vogels. Winterswijk.
- Voous, K.H. 1960. Atlas van de Europese vogels. Amsterdam.

Adres: Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk.

Ortolaan

HET VOORKOMEN VAN DE PATRIJS IN OOST-BRABANT IN 1984

Wim Bankers, Jeanne v.d. Broek, Hans v.d. Laarschot & Jan Timmermans

---

Inleiding

In het voorjaar van 1984 is gestart met een inventarisatie van de Patrijs in Oost-Brabant. Het initiatief voor deze inventarisatie is uitgegaan van het Samenwerkingsverband van Oostbrabantse Vogelwerkgroepen (S.O.V.). Doel van het onderzoek is een tamelijk nauwkeurig beeld van de verspreiding en talrijkheid van deze soort in Oost-Brabant te verkrijgen; dit in verband met de sterke achteruitgang van de populatie in Nederland en in de rest van het verspreidingsgebied.

Omdat dit het eerste verslag is, zal eerst de Patrijs in het algemeen worden behandeld (gebaseerd op gegevens van Bauer & Glutz von Blotzheim 1973, van Dijk en Van Os 1982 en Vogelwerkgroep Grote Rivieren 1973), waarna zal worden ingegaan op de inventarisatiemethode en de -resultaten, aangevuld met gegevens die de wintertelling in januari 1985 in de Peel voor de Patrijs heeft opgeleverd.

Voorkomen en Biotoop

De Patrijs was oorspronkelijk een broedvogel van de steppe, maar is in de loop der tijd als cultuurvolger een broedvogel geworden van akkerland, grasland, duinen, droge heide en hoogveengebieden evenals van braakliggende terreinen. De soort ontbreekt in aaneengesloten bosgebieden en dichte bebouwing van steden en dorpen. Het huidige broedgebied beslaat vrijwel geheel Europa, met uitzondering van IJsland, een groot deel van Scandinavië, het grootste deel van het Iberisch Schiereiland en een deel van de Balkan. Verder broedt de Patrijs in het hooggebergte zelden boven de 600 m. In Nederland ontbreekt de soort plaatselijk in de laagveengebieden en op sommige Waddeneilanden. De Patrijs is een standvogel; eventuele verplaatsingen vinden steeds binnen enkele kilometers plaats.

Een ideaal patrijzenbiotoop bestaat uit kleinschalig akker- en weiland met dichte singels, ruige sloten en landwegen met brede kruidenrijke bermen. Hier vindt de Patrijs voldoende voedsel, dekking en rust. De dichtheden lopen op naarmate aan deze gunstige voorwaarden wordt voldaan, maar staan steeds onder sterke invloed van de dekkingsmogelijkheden en de intensiteit waarmee het land wordt bewerkt.

De dichtheden op de zandgronden van Oost-Brabant variëren van 0,5 tot 2,5 paren per 100 ha. Op rijkere gronden, onder andere in Zeeland en West-Brabant, kan de populatie oplopen tot 10 à 15 paren per 100 ha. (Teixeira 1979). Droge en warme zomers hebben een gunstige invloed op de patrijzenstand; nadelig zijn een nat voorjaar en een natte, koude zomer.

Broedbiologie

In januari kunnen de wintergroepen bij goed weer al uit elkaar gaan, maar meestal begint de paarvorming pas in februari of begin maart. Valt er tijdens de paarvorming nog een koude-periode, dan kunnen de paren zich weer tot groepen aaneensluiten.

De Patrijs heeft geen uitgesproken territorium. Daarom kan men beter spreken van een woongebied. Zo'n woongebied, dat door een paartje uitgekozen wordt, is sterk afhankelijk van het voedselaanbod, dekking en verdere biotoop-eisen als beschutting tegen wind, goede slaap-, gritopname- en stofbadplaatsen. Daardoor kunnen de woongebieden van verschillende paartjes elkaar overlappen. Bij het verdelen van die woongebieden vinden wel wat schermutselingen plaats, die zich gewoonlijk beperken tot dreigen, waarbij de vrouwtjes zeker zo fel reageren als de mannetjes. In het algemeen probeert een paartje contact met andere Patrijzen te vermijden om niet de aandacht te trekken van eventuele vijanden. Bij het zien van zo'n natuurlijke vijand drukt het paartje zich of toont afleidingsgedrag zoals verlamingsverschijnselen. Het in bezit nemen van een woongebied door een paartje gebeurt in de regel in februari of begin maart. Bij tweewekelijkse tellingen in de Peel in het winterhalfjaar 1983/84 bleek, dat in bepaalde gebieden de paartjes al in januari gevormd waren, terwijl in andere gebieden nog groepen voorkwamen.

Patrijzen zijn monogaam. De baltsroep van het mannetje is vrijwel het gehele jaar te horen; in de broedtijd vooral tegen de avond en in de ochtendschemer. Door het vrouwtje worden diverse nesten gemaakt en de keuze van het definitieve nest valt pas vlak voor het leggen van het eerste ei. Het nest bevindt zich op de grond, goed verborgen in de vegetatie die al in de winter en lente een goede camouflage biedt, die broodnodig is, gezien de mogelijkheid van nestpredatie door onder andere Eksters en Zwarte Kraaien en die tevens het paar optisch van de andere paren isoleert. Het nest wordt uitsluitend door het vrouwtje gemaakt en bestaat uit een kuiltje in de grond met een gemiddelde doorsnede van 14,5 cm en een gemiddelde diepte van 7 cm en ligt meestal in de dekking van een sloot of singelrand. Als nestmateriaal wordt naast dode vegetatie ook gebruik gemaakt van afgeplukte groene plantedelen. De gemiddelde legselgrootte bestaat uit 10-20 eieren. Deze worden met een tussenpoos van een, soms twee dagen meestal in de voormiddag gelegd. Met broeden wordt na het leggen van het laatste ei begonnen; uitsluitend door het vrouwtje, terwijl het mannetje waakt. Dit waken gebeurt zelden meer dan 25 m van het nest. De eieren worden circa 25 dagen bebroed.

De jongen zijn nestvlieders. Na twee weken zijn ze vliegvlug. Het voedsel bestaat de eerste weken vrijwel alleen uit insecten en larven. Geleidelijk aan gaan ze dan over op zaden, kleine vruchten en groene plantedelen, aangevuld met insecten en larven. De jongen worden door beide ouders begeleid en vormen zo een familie. Deze families blijven tot laat in de

herfst bij elkaar.

Daarna kunnen zich grote groepen vormen, die kunnen bestaan uit solitaire vogels, paren zonder en met jongen en/of door jacht uitgedunde families. Soms verenigen zich twee of drie volledige families tot één grote groep. Deze groepen kunnen vanaf half november waargenomen worden en blijven, uitgezonderd kleine verschuivingen, tot de splitsing in paren onveranderd.

Bedreigingen

Een lange koude winter is voor de Patrijzen meestal geen probleem, zolang er zich op een eventuele sneeuwlaag maar geen ijslaag (ijzel) vormt. Dit ijs vormt voor de Patrijzen een ondoordringbare laag, hetgeen belangrijke gevolgen heeft voor het wintervoedsel.

Reeds in de Avifauna van Brabant (Van Erve e.a. 1967), die overigens zeer summier is over de Patrijs, wordt een achteruitgangesignaleerd. Naast wintergevoeligheid kunnen als belangrijkste oorzaken van de achteruitgang van de populatie beschouwd worden de intensieve landbouwmethoden en het met chemische middelen bestrijden van insecten en onkruid. Verder mag ook de jacht niet onvermeld blijven.

Bovenstaande feiten tonen welke gevaren de Patrijs in onze samenleving bedreigen. Daarom moeten we voorkomen dat Patrijzen in de toekomst uitsluitend aangewezen zijn op een verblijf in reservaten. Daarvoor is de soort te nauw verbonden met ons Nederlandse landschap.

Inventarisatiemethode

De algemene coördinatie was in handen van VWG De Peel, c.q. de samenstellers van dit verslag, die voor de inventarisatie een handleiding samenstelden en een telformulier ontwierpen. De voornaamste punten uit de handleiding zijn:

Telperiode: maart en april.

Teltijd: een uur voor en een uur na zonsopkomst en -ondergang.

Telgebied: agrarisch gebied.

Gebiedsgrootte: per teltijd twee onafhankelijk van elkaar liggende kilometerhokken.

Aantal bezoeken: minimaal drie per kilometerhok.

Vervoer: te voet of met de fiets.

Methode: Intekenen van roepende mannetjes op kaart (1:25.000).

De te inventariseren gebiedsgrootte is klein gehouden, omdat de Patrijs een met wisselend succes te inventariseren soort is, terwijl ook de teltijd zijn beperking oplegt. De ene dag laten de mannetjes zich in een bepaald gebied volop horen, de andere dag zwijgen ze volkomen. In een ander gebied kan de situatie op het zelfde moment totaal anders zijn; vandaar dat mede gekozen is voor onafhankelijk van elkaar liggende kilometerhokken. Hoewel het in diverse inventarisatiehandleidingen wordt aangeraden, is het gebruik van een recorder, vanwege onnodige verstoringen, afgeraden.

Op het telformulier konden de inventarisatiegegevens, zoals telgebied, datum, tijdstip, aantal en biotoop, worden ingevuld. Daarnaast was er de mogelijkheid om aanvullende gegevens te verstrekken over patrijswaarnemingen in maart en april buiten de teltijden.

Resultaten

Aan het onderzoek is meegewerkt door: P. van Happen, J. Klomp, B. de Ruyter (VWG IVN-Geldrop); M. van Gestel, H. Hendriks, J. Wouters (VWG De Kempen); H. van As, F. Leenders, G. le Mair, W. le Mair (VWG KNNV-Eindhoven); W. Gremmen, H. van Grunsven (VWG IVN-Oss); L. Hilgers, J. van Hooff (VWG Midden-Brabant); W. Bankers, J. Benders, J. van de Broek, B. Bronswijk, C. van Dijck, J. van Kuijk, H. van de Laarschot, J. van der Loo, C. van Seggelen, T. van Seggelen, J. Timmermans en R. Verheyen (VWG De Peel).

Tabel 1. Resultaten patrijsinventarisatie in Oost-Brabant (met uitzondering van de Peel) in 1984.

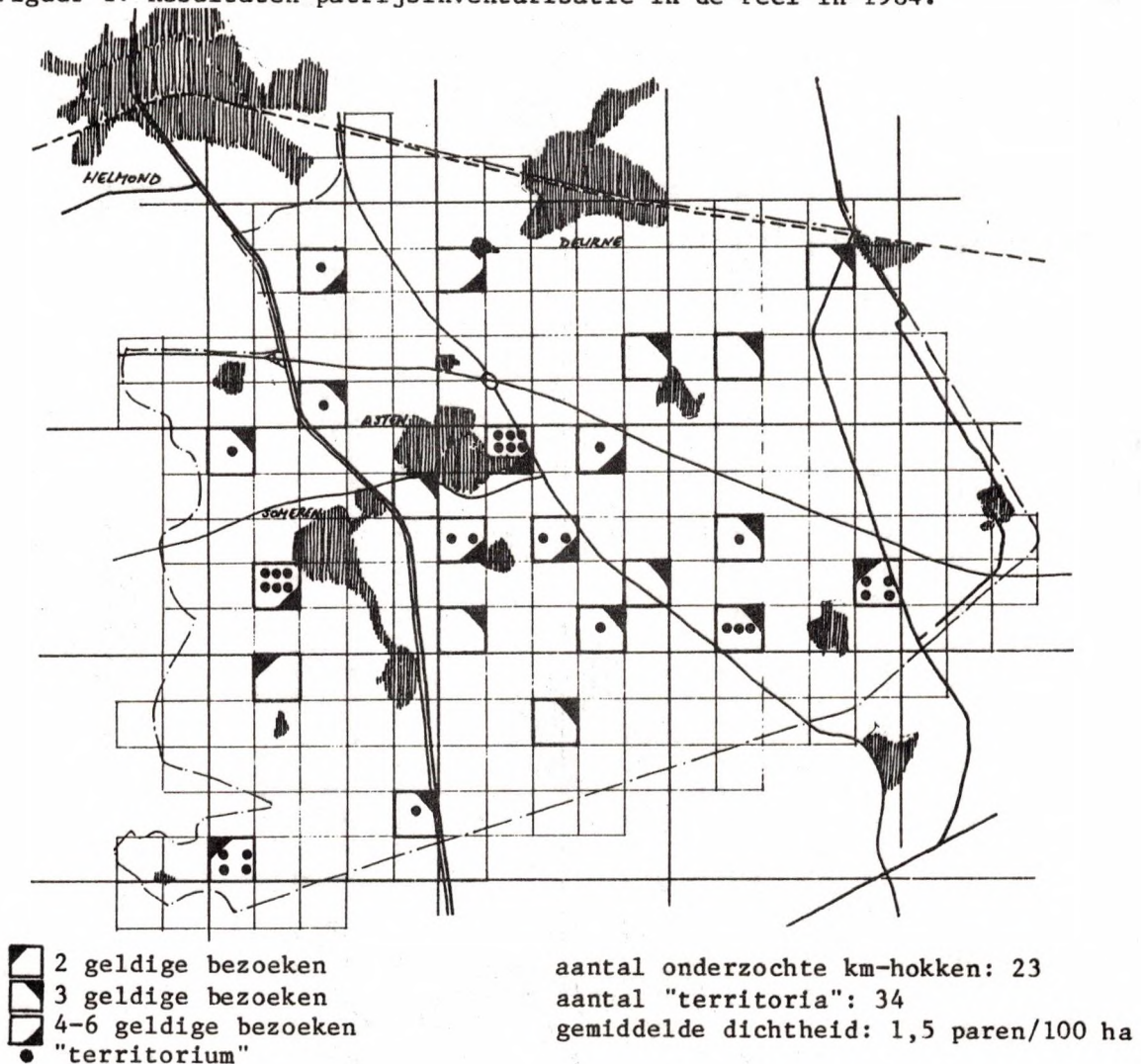
Atlasblok	km-hok	Aantal bezoeken	Aantal 'territoria'	Biotoop
44-36	54	2(+1)	5	wei, slagenlandschap
44-37	23	1(+2)	2	weiland
45-16	22	6	4	wei-, bouwland
	35	5	1	weiland
50-18	25	2	1	maïsakker
	32	3	1	akker/weiland
	33	2	2	akker
51-35	11	3	1	akker
	12	3	1	akker
	21	3	1	maïsakker
	22	3	5	weiland/akker
51-46	13	3	0	
	21	4	1	akker
	22	3	0	
51-54	22	2	0	
	23	2	1	weiland
	32	2	1	weiland
	33	2	0	
	42	2	1	weiland
	43	1	1	weiland
51-56	11	2(+1)	0	
56-18	13	3	2	akker/weiland
	34	2(+1)	3	akker/weiland
De Peel	(23)		34	
Totaal	46		68	

Tesamen hebben zij 46 km-hokken (4.600 ha) geïnventariseerd, waarvan VWG De Peel de helft voor zijn rekening heeft genomen. Aanvullende gegevens, dat wil zeggen die niet volgens de voorgestane methode zijn verzameld, en die deels moeilijk met de andere gegevens te verwerken zijn, zijn ingestuurd door: A. van Poppel, M. Slikkerveer, S. Staps, R. van de Velden (VWG Midden-Brabant) en VWG De Kulert (Deurne).

De resultaten van de inventarisatie zijn weergegeven in de tabellen 1 en 2 en in figuur 1. Omdat de in het werkgebied van VWG De Peel onderzochte km-hokken goed verspreid en dicht bij elkaar liggen, lieten de inventarisatieresultaten zich gemakkelijk verwerken in een kaartje (figuur 1).

Van de 46 in de telperiode onderzochte km-hokken kwamen er 31 aan de minimaal vereiste drie bezoeken, terwijl aan vier km-hokken, die in de telperiode een of twee maal zijn bezocht, nog een of twee maal een bezoek in mei is gebracht om het vereiste drietal vol te maken. In totaal is dus 76% voldoende onderzocht. Tien km-hokken zijn in de telperiode twee maal bezocht en een hok heeft slechts een keer bezoek gehad. Het maximum voor een km-hok bedroeg zes bezoeken. Het merendeel van de bezoeken is in de avond afgelegd.

Figuur 1. Resultaten patrijsinventarisatie in de Peel in 1984.

Slechts weinig medewerkers hebben, zoals in de handleiding is aangegeven, in een teltijd (circa twee uren) twee kilometerhokken onderzocht. De meesten hebben een hele teltijd besteed aan een km-hok, waarschijnlijk om zo'n hok "grondig" af te speuren in de vrees dat dit met een uurtje niet haalbaar is.

Vermoedelijk (niet op elk telformulier was de betreffende kolom ingevuld) heeft geen enkele inventarisator gebruik gemaakt van een recorder.

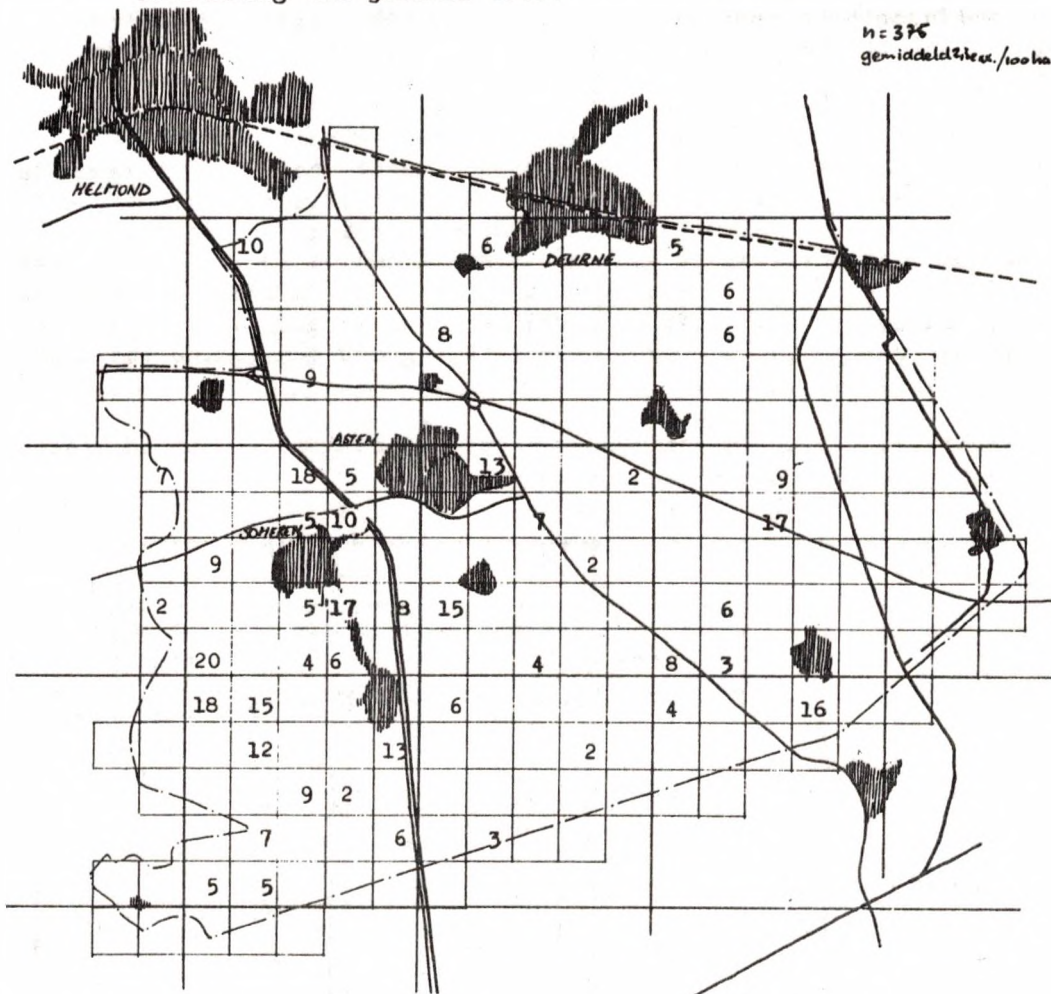
In 32 km-hokken (circa 70%) zijn "territoria" vastgesteld, variërend van één tot zes per hok. Bij de interpretatie van de territoria is gebruik gemaakt van de methode van elkaar uitsluitende waarnemingen. Bij slechts één waarneming in de telperiode is voor het vaststellen van wel of geen territorium de datumgrens van 15 maart aangehouden (CBS/SOVON 1983 en Hustings e.a. 1985). In totaal heeft dit 68 territoria opgeleverd, waarvan ook weer de helft in het werkgebied van VWG De Peel. Dit geeft een gemiddelde dichtheid van 1,5 paren per 100 ha.

Tabel 2. Mogelijke, waarschijnlijke en zekere patrijsterritoria in Midden-Brabant en Deurne in 1984 (maart-april).

MIDDEN-BRABANT			DEURNE		
Atlasblok	km-Hok	Aantal 'territoria'	Atlasblok	km-Hok	Aantal 'territoria'
44-36	13	1	52-31	11	1
44-56	31	2		22	1
	41	2		31	2
	42	1		32	1
	51	1		45	1
	52	1		51	2
44-57	53	2	52-32	52	1
	22	0		11	1
	31	0		12	2
	32	3		13	1
	33	2		31	1
	41	3		32	1
	42	2		33	2
	43	1		34	1
	53	1		42	2
	44-58	31		1	44
50-16	42	1			
	52	1			
	13	1			
Totaal	19	26		16	21

In tabel 2 zijn de gegevens verwerkt, die verzameld zijn door de eerdergenoemde leden van VWG Midden-Brabant en VWG De Kulert op een niet geheel met de SOV-methode overeenstemmende manier. Omdat niet in alle gevallen de km-hokken met nulcores zijn opgegeven, is het dubieus om een dichtheidscijfer te berekenen. Uitgaande van de gegevens in de tabel zou dit 1,3 territoria per 100 ha zijn.

Figuur 2. Aantallen Patrijzen per kilometerhok in de Peel tijdens de wintertelling van januari 1985.

Figuur 2 laat de aantallen Patrijzen verdeeld over kilometerhokken in de Peel zien, vastgesteld bij de wintertelling in januari 1985. Op alle tel-dagen lag er een flink sneeuwdek; en inderdaad, de Patrijzen laten zich dan goed zien. In totaal zijn er 375 geteld. Het gehele agrarische terrein in het werkgebied van VWG De Peel (circa 16.000 ha) is toen geteld. Dit levert een gemiddelde dichtheid op van 2,3 ex per 100 ha. Hustings e.a. (1985) geeft als inventarisatiemogelijkheid het tellen van groepen in de winter. Bij de interpretatie kan het hoogste aantal aangehouden worden, dat gedeeld moet worden door twee. Dit zou dan duiden op 1,2 paren per 100 ha. Eens zien wat de uitkomst is van de inventarisatie in 1985. Hoewel het gemiddelde dichtheidscijfer van 1,5 paren per 100 ha tussen het eerder genoemde cijfer voor de zandgronden van Oost-Brabant (Teixeira 1979) ligt, is in geen enkele redelijk onderzochte regio, het maximum van 2,5 pa-ren per 100 ha vastgesteld.

Er blijkt geen duidelijke voorkeur voor weiland of akker als biotoop. De waarnemingen zijn ongeveer gelijk verdeeld over deze twee typen, met een kleine voorkeur voor weilanden. De km-hokken met een hoge score vallen wel op door hun kleinschalig karakter of door de minder intensieve manier van bewerking.

Dat sommige Patrijzen met gemengde gevoelens cultuurvolger zijn bleek in Deurne. Op negen maart werden in 52-41-55 in een weiland 120 ex geteld. In februari waren namelijk onder het motto "terug naar de natuur" circa 350 ex uit een fokkerij in de buurt ontsnapt.

Slotwoord

Alle medewerkers willen we bedanken voor de tijd en de aandacht die ze aan het onderzoek hebben besteed. We hopen in de komende jaren op dezelfde bereidwilligheid te kunnen rekenen; en wellicht met meer medewerkers. Met zoveel bij het S.O.V. aangesloten groepen moet dit kunnen. Hoe meer geïnventariseerde hokken hoe duidelijker het beeld van de (verdwijning) van de Patrijs in onze contreien. Ook gaat onze dank uit naar P. Opdam voor de nuttige adviezen bij de samenstelling van de handleiding.

adres: VWG De Peel, Vlinkert 29, 5725 AH Asten

Literatuur

- Bauer & Glutz von Blotzheim, 1973. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. 5:247.
 CBS/SOVON, 1983. Handleiding broedvogel-monitoringproject uitgebreide Territoriumkartering.
 Dijk, A.J. van & B.L.J. van Os, 1982. Vogels van Drente. Van Gorcum, Assen.
 Erve, F.J.H. e.a., 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
 Hustings, M.F.H. e.a., 1985 Vogelinventarisatie. Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. (Natuurbeheer in Nederland. Dl.3). Wageningen/Zeist.
 Teixeira, R.M., 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. 's-Graveland.
 Vogelwerkgroep Grote Rivieren, 1973. Handleiding voor het inventariseren van broedvogels in Nederland. (Wet.med. KNNV nr. 96).

VELDWERK

ˆGELEˆ KWIKSTAARTEN

Inleiding

Hoewel van de meeste Europese vogelsoorten ook ondersoorten bekend zijn, zijn die vaak in het veld niet herkenbaar. Anders ligt dat bij de Gele Kwikstaart, waarvan de drie gangbare veldgidsen (gemakshalve ˆBruunˆ, ˆHeinzelˆ en ˆPetersonˆ genoemd) ons respektievelijk zeven, negen en zes ondersoorten voorschotelen, waarvan althans de mannetjes in het voorjaar niet moeilijk van elkaar zijn te onderscheiden.

Vrij recent echter zijn mijns inziens terecht door enige auteurs vraagtekens gezet bij deze tamelijk simplistische benadering. Het is volgens hen zeer de vraag of de diverse ondersoorten wel zo gemakkelijk te herkennen zijn en of althans sommige daarvan niet zó variabel kunnen zijn, dat ze kenmerken vertonen die we in de veldgidsen zien toegeschreven aan een andere vorm.

Voor Nederland zijn in eerste instantie drie ondersoorten van belang:

1. De nominaatvorm ˆflavaˆ die verspreid in ons land broedt en doortrekt in april en mei. In ons land de algemeenste vorm.
2. De Engelse vorm ˆflavissimaˆ die uitsluitend aan de kust (een schaarse) broedvogel is en in vrij kleine aantallen, vooral in april, doortrekt.
3. De Scandinavische vorm ˆthunbergiˆ die heel misschien broedvogel in Drenthe is. Voor het overige doortrekker in klein aantal in mei, vermoedelijk ook regelmatig in het najaar.

Worden Engelse Gele Kwikstaarten vooral aan de kust en in de IJsselmeerpolders gezien, de Noordse Gele Kwikken worden uit veel meer delen van het land regelmatig gemeld. Het betreft dan vaak kleine groepjes, maar soms ook troepen van meer dan 100 ex.

Het is daarom vreemd dat van beide vormen, maar vooral van ˆthunbergiˆ uit Zuidoost-Brabant zeer weinig meldingen zijn. ˆn Mogelijke reden daarvoor is dat ze ˆüberhauptˆ hier weinig doortrekken. Daartegen pleit dat ˆthunbergiˆ elders in het binnenland (Drenthe) wel, in soms zelfs vrij grote troepen, wordt waargenomen.

Mijns inziens speelt hierbij ook de geringe belangstelling van de meeste Brabantse vogelaars voor doortrekkende zangvogels een rol! In dit verband is het nuttig op te merken dat de weinige waarnemingen van ˆflavissimaˆ en ˆthunbergiˆ in het werkgebied van VWG ˆDe Kempenˆ slechts van enkele waarnemers afkomstig zijn. Dit artikel beoogt daarom een grotere belangstelling te wekken voor doortrekkende ˆGeleˆ Kwikstaarten, met name in april en mei, in Oost-Brabant. Mogelijk dat dan aan te tonen is dat ook bij ons in ieder geval de Noordse Gele een tamelijk gewone doortrekker is.

Tegelijk echter vestig ik er bij de lezer de aandacht op, dat zo ˆn groepje voorjaarstrekking onverwachte ˆverrassingenˆ op kan leveren. Het vervolg van dit artikel zal dat duidelijker maken.

Noordse Gele kwikstaart ♂ voorjaar

Kriteria bij de bepaling der ondersoorten (mannetjes in voorjaar!)

Hoewel de genoemde veldgidsen alle ondersoorten veelal duidelijk afbeelden, mag niet worden verwacht dat iedere vogelaar de juiste kenmerken uit het hoofd weet. Bij het bestuderen van een groepje trekkers dient men op het volgende te letten (zie bovenstaande afbeelding):

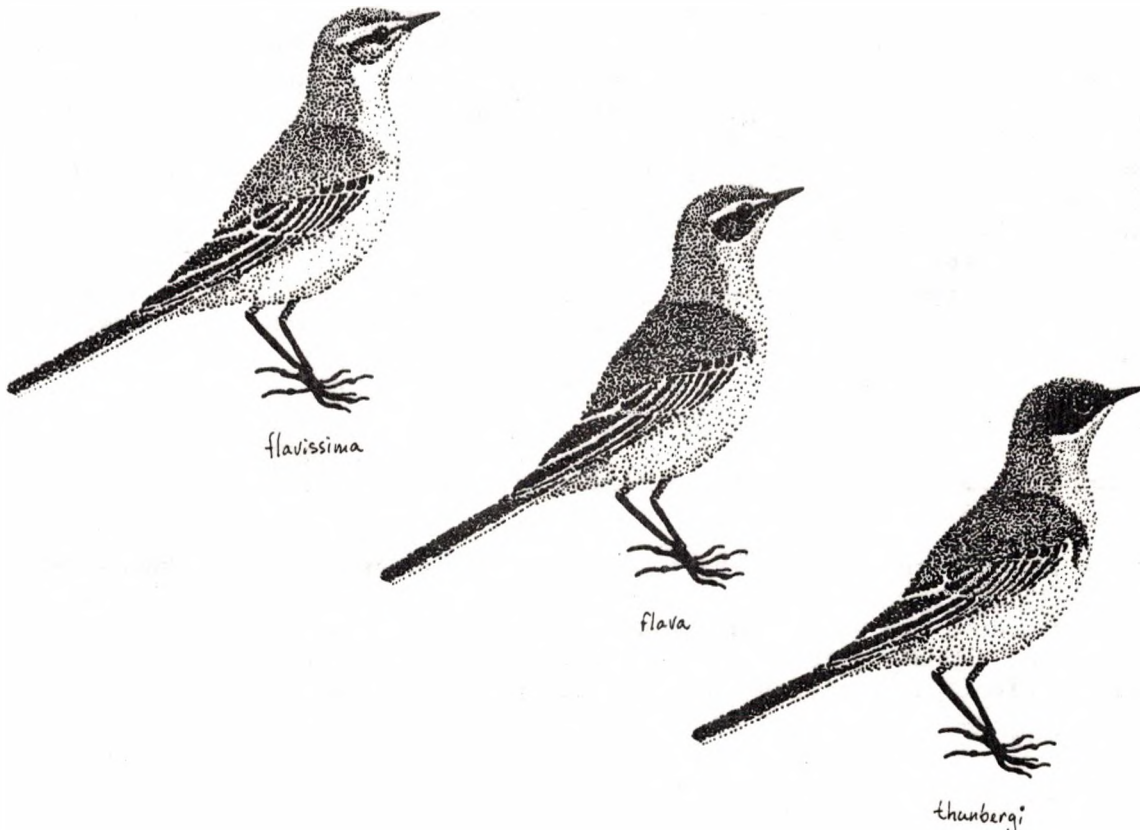
- Kleur van kruin en wangen; eventuele verschillen daartussen.
- Aan- of afwezigheid van wenkbrauwstreep. Waar begint deze: voor of achter 't oog?
- Kleur van kin en/of keel: wit, witachtig of geel. Scherp begrensd?
- Kleurintensiteit van onderzijde.
- Aan- of afwezigheid van groene of donkere vlekjes op (zij)borst.
- Aanwezigheid van andere en/of 'duidelijke' ondersoorten in hetzelfde groepje.

Nominaatvorm Gele Kwikstaart (Motacilla flava flava)

Deze in Oost-Brabant steeds schaarser broedende ondersoort is te herkennen aan de (blauw-)grijze kruin en wangen (de laatste niet noemenswaard donkerder), de witte wenkbrauwstreep van snavelwortel tot ver achter het oog en de geheel gele kin en keel. Wel is vaak een meer of minder duidelijk wit lijntje zichtbaar tussen het geel en het grijs van de wangen.

Mogelijke afwijkingen hiervan:

- Eind mei 1977 zag ik in het Verdrongen Land van Saeftinghe (Zl.) een 'Gele' Kwikstaart met een halve wenkbrauwstreep (achter het oog beginnend) en een witte kin. Keel en bovenborst (en de rest van de onderzijde natuurlijk) waren geel. In eerste instantie lijkt dit een Iberische Gele (*Motacilla flava iberiae*) of een mengvorm met 'flava' zoals die voorkomt in Zuid-Frankrijk.
Herremans (1981) beschrijft een dergelijke vogel uit Belgisch Brabant en rekent hem voorzichtigheidshalve tot 'thunbergi' (deze vogel had echter meer wit op keel en bovenborst en een donkerder oorstreek).
- Op 29-04-'77 zag ik te Veldhoven (NB) een 'Gele' Kwikstaart (tesamen met vijf 'flava' en een 'flavissima') met heel lichtgrijze kruin en wangen, witte wenkbrauwstreep en gele kin én keel.
Volgens Heizel (1975) is dit een Russische Gele (*Motacilla flava beema*), maar in Bruun (1978) heeft deze vorm ook een witte kin en keel.
In Engeland hebben exemplaren met kenmerken van 'beema' gebroed, zeer waarschijnlijk is hier dus eerder sprake van een afwijking van 'flava' of 'flavissima'!! (Misschien zelfs een mengvorm van deze twee?).
- Op 23-04-'76 zag ik temidden van 14 ex 'flava' in Veldhoven een geheel 'opgebleekt' exemplaar: geen waarneembaar spoor van geel, groen en blauwgrijs. In plaats daarvan een witachtige onderzijde, licht bruingrijze kruin, wangen en bovenzijde en een witachtige wenkbrauwstreep.
Slechts Heinzel toont een dergelijke vogel als zijnde een 'witte fase'. Ook Herremans beschrijft dergelijke vogels uit Zweeds Lapland en Belgisch Brabant. Dit waren echter exemplaren van 'thunbergi', dus zonder witte wenkbrauwstreep!.

Noordse Gele Kwikstaart (*Motacilla flava thunbergi*)

Mogelijk de meest variabele ondersoort en daarom ook het meest verdacht! Volgens de veldgidsen wordt hij gekenmerkt door een grijze kruin en bijna zwarte wangen (zonder wenkbrauwstreep daartussen!) en een gele kin en keel. Grijs en zwart gaan vaak geleidelijk in elkaar over, zodat de wangen niet altijd scherp 'afgesneden' zijn: ook het voorhoofd kan veel donkerder zijn. In tegenstelling tot wat vrijwel alle veldgidsen beweren kunnen van deze vorm ook de wijfjes in een groot aantal gevallen worden onderscheiden! Deze missen namelijk eveneens vaak de wenkbrauwstreep en zijn kontrastrijker dan 'flava'-wijfjes.

Een ander kenmerk van deze vorm, in alle kleden vaak aanwezig, is de donkere vlekking op de (zij-)borst, een soort uitvloeisel van de mantelkleur.

Mogelijke varianten hierop:

- Sommige Noordse Gele Kwikken hebben een vrijwel geheel zwarte kop, zonder kleurverschil tussen kruin en wangen. Een dergelijke intense kopkleur schijnt (soms?) samen te gaan met een eveneens diepere buik- en rugkleur (feller geel en donkerder groen). Deze lijken dus verdacht veel op Balkan Gele Kwikstaarten (*Motacilla flava feldegg*)! Herremans beschrijft dergelijke vogels uit Belgisch Brabant, maar rekent hen tot 'thunbergi', mede op grond van het geluid dat hij niet afwijkend vond van 'flava' en 'thunbergi' ('feldegg' zou dus anders roepen!). Ook Ferguson-Lees, Willis & Sharrock (1983) spreken van 'may be only dark variant Grey-headed' (= 'thunbergi'), betreffende waarnemingen van zogenaamde 'feldegg' in Engeland.
- Zowel deze vorm als de mengpopulatie met 'flava' kunnen meer of minder wit op de keel hebben. Zulke vogels lijken dan erg veel op Italiaanse Gele Kwikstaarten (*Motacilla flava cinereocapilla*), misschien zijn ze zelfs niet juist te determineren. Mogelijk terecht heeft daarom Van den Berg (1978) de enige Nederlandse waarneming van deze vorm aangevochten.
- Vogels met kenmerken van 'iberiae' (halve wenkbrauwstreep en witte keel) kunnen ook tot deze vorm behoren (Herremans). Maar misschien is het logischer dat dit mengvormen zijn van 'flava' x 'thunbergi'.

Engelse Gele Kwikstaart (*Motacilla flava flavissima*)

Mannetjes van deze vorm hebben een geelgroene kop met gele wenkbrauwstreep en keel. Ook hiervan zijn de wijfjes en de mannetjes in winterkleed gewoonlijk te onderscheiden van 'flava' door de lichtere, meer geelbruine kleur van kruin en wangen en geelachtige wenkbrauwstreep. Het is niet duidelijk in hoeverre bepaalde 'vreemde' Gele Kwikken betrekking hebben op afwijkingen van deze vorm. Typisch is wel dat in Engeland broedgevallen hebben plaatsgevonden van paren waarvan de mannetjes leken op heel 'lichtkoppige' ondersoorten als 'beema' en 'leucocephala' (Ferguson-Lees, Willis & Sharrock 1983).

Samenvatting en discussie

‘Gele’ Kwikstaartmannetjes in het voorjaar kunnen voor leuke raadseltjes zorgen. Vooral in wat grotere troepjes doortrekkers kunnen bij nadere bestudering (!) afwijkende individuen voorkomen die globaal gelijkenis vertonen met o.a. Spaanse, Italiaanse, Russische of Balkan Gele Kwikstaarten. In veruit de meeste gevallen heeft men dan echter zeer waarschijnlijk te maken met afwijkingen van de Skandinavische ondersoort ‘thunbergi’ en/of overgangen van deze naar de nominaatvorm ‘flava’. Misschien dat hele lichtkoppige exemplaren eerder behoren tot ‘flavissima’ (Engelse vorm) en/of overgangen van deze naar ‘flava’.

De mogelijkheid van ‘echte’ dwaalgasten uit het Middellandse Zeegebied blijft uiteraard bestaan. Maar volgens Herremans en Van den Berg zouden deze vormen in geval van ‘overshooting’ (zuidelijk broedgebied overgeslagen tijdens de voorjaarestrek) bij ons moeten verschijnen tesamen met de eerste ‘flava’, dus begin april of nog vroeger. Waarnemingen van vermeende Zuid-europeanen vinden in West-Europa echter gewoonlijk plaats in mei, dus veel te laat feitelijk, maar precies tegelijk met de hoofdmoot van ‘thunbergi’ die van alle ‘Gele’ Kwikstaarten het laatste uit de overwinteringsgebieden vertrekt.

In tegenstelling tot wat meestal wordt beweerd zijn volwassen exemplaren van ‘flava’, ‘flavissima’ en ‘thunbergi’ in alle kleden vaak goed te onderscheiden, behalve misschien wijfjes ‘thunbergi’ en ‘flava’. Deze laatsten kunnen qua koptekening veel overeenkomst vertonen.

Er zijn van ‘flavissima’ bij mijn weten geen herfstwaarnemingen in de Kempen en van ‘thunbergi’ maar een enkele. Zelf zag ik tenminste een mannetje ‘thunbergi’ op 21-09-80 te Budel Dorplein, overigens een uitstekende plek om trekkende ‘Gele’ Kwikstaarten te bekijken. Hier worden in het voorjaar tegenwoordig regelmatig kleine groepjes ‘thunbergi’ waargenomen!

Meer aandacht voor ‘Gele’ Kwikstaarten in voor- en najaar zal ongetwijfeld ook meer waarnemingen van in ieder geval Noordse en misschien ook Engelse Gele Kwikstaarten opleveren. Mocht je eens een vreemde ‘Gele’ Kwikstaart opmerken, schrijf er dan eens over in ‘Veldwerk’.

Frank Neijts

Adres: Loggerstraat 25, 5616 KL Eindhoven, 040-523270.

Literatuur

- Berg, M. van den. 1978. Italiaanse(M.f.cinereocapilla) of witkelige Noordse Gele Kwikstaart(M.f.thunbergi)? Limosa 51: 132-136.
- Bruun, B. & A.Singer. 1978. Elseviers gids van de vogels van Europa. A’dam/Brussel.
- Ferguson-Lees, J., I. Willis & J.T.R. Sharrock. 1983. The Shell Guide to the Birds of Britain and Ireland. London.
- Heinzel, H., R. Fitter & J.F. Parslow. 1975. Elseviers gids van de Europese vogels. A’dam/Brussel.
- Herremans, M. 1981. Bedenkingen bij een voorjaarsgroepje Gele Kwikstaarten Motacilla flava. Veldornithologisch Tijdschrift vol.4 (1981): 2-10.
- Peterson, R.T., G. Mountfort & P.A.D. Hollom. 1984. Petersons Vogelgids. A’dam/Brussel.

DOORTREK VAN NOORDSE GELE KWIKSTAARTEN IN DE DEURNESE PEEL

Frank Neijts stelt in zijn 'Veldwerk'-bijdrage dat er uit Zuidoost-Brabant zeer weinig meldingen bekend zijn van met name Noordse Gele Kwikstaarten. Een nogal relatieve konstatering, aangezien er nog steeds geen centraal meldingspunt voor vogelwaarnemingen in Oost-Brabant is. Vogelaars die waarnemingen van 'thunbergi' hebben gedaan, zullen deze aan hun dagboek gemeld hebben en/of aan het archief van zijn/haar vogelwerkgroep. Daarnaast is er van 1978-1983 de mogelijkheid geweest voor melding aan SOVON in het kader van het winter- en trekvogelproject. In de huidige situatie blijft voor een goede onderbouwing van zo'n bewering navraag bij de vogelwerkgroepen, SOVON en, sinds enkele jaren, de PPD de meest aangewezen weg. Maar dit terzijde.

Vanaf 1977 hebben leden van VWG De Peel Noordse Gele Kwikstaarten waargenomen in de Deurnese Peel. De vroegste datum is 25 april (1978, 1 ex; 1982, 1 ex), de laatste 23 mei (1984). De aantalspiek ligt in de tweede en derde week van mei, met in goede jaren groepen van tientallen exemplaren (1983, circa 80 ex) en soms van circa 100 exemplaren (1982). Binnen de groepen valt, zoals door Frank Neijts beschreven, een aantal variëteiten te ontdekken.

De meeste waarnemingen zijn gedaan in het noordelijke gedeelte van de Deurnese Peel, nabij Griendtsveen. De Noordse Gele Kwikken gebruiken daar de onbegroeide en schaars begroeide veenruggen als rustpunt op hun reis naar de broedgebieden. Het is de vraag of ze hier over enkele jaren, als de ruggen zijn volgegroeid met Pijpestrootje en heide, nog voorkomen.

Verheugend in deze zin is dat in 1984 ook waarnemingen van 'thunbergi' zijn gedaan in het centrale gedeelte van de Deurnese Peel op de eveneens kale ruggen, waarop vanaf dat jaar geen verveningsactiviteiten meer zijn uitgevoerd. De oppervlakte onbegroeid terrein is in dat gedeelte groter dan elders in het gebied en de verwachting is dat deze ondersoort nog voor jaren van een gunstig rust-biotop in de Deurnese Peel verzekerd is.

Het onbegroeide of schaars begroeide karakter van de veenruggen speelt zeer waarschijnlijk een grote rol bij de keuze van pleisterplaatsen. Op de al langere tijd geheel met Pijpestrootje begroeide veenruggen in de Deurnese Peel zijn nooit waarnemingen van Noordse Gele Kwikken gedaan.

Dit kan een verklaring zijn voor het feit dat in een ander, gedeeltelijk in Oost-Brabant gelegen, Peelrestant, namelijk de Groote Peel, uit de periode 1968-1980 slechts uit 1979 een waarneming van 'thunbergi' bekend is en uit de periode 1958-1968 helemaal geen (Bossenbroek & Van Deursen 1981). De verveners hebben hier al langere tijd geleden hun werkzaamheden gestaakt en grote oppervlakten onbegroeid of schaars begroeid veen zijn hier dan ook niet te vinden.

Hans van de Laarschot

Literatuur

Bossenbroek, Ph. en M.H. van Deursen. 1981. Avifauna van de Groote Peel van 1968 tot en met 1980. Roermond.

Taiga- en Toendra-Rietgans

In het artikel "De Taiga-Rietgans (*Anser fabalis fabalis*) en de Toendra-Rietgans (*Anser fabalis rossicus*)" van Harrie Huijbers in 'De Roodborst-tapuit' 3:3 (december 1984) zijn enkele storende fouten geslopen. Het betreft:

Pagina 10, "De Taigagroep". Het laatste woord van "Anser fabalis middendorfi - broedvogel van de Oostsiberische toendra" moet vanzelfsprekend "taiga" zijn.

Pagina 14, regel 9 dient gelezen te worden als: "groep van vijftig rossicus in een groep van tweehonderd fabalis (Huyskens 1983)."

(red.)

KORTE MEDEDELINGEN

GEMENGD BROEDGEVAL WITTE/ROUWKWIKSTAART IN VELDHOVEN IN 1984

In het broedseizoen van 1984 ontdekke ik vlak bij Welschap (gemeente Veldhoven) een wijfje Rouwkwikstaart (*Motacilla alba yarrellii*) dat fourageerde op een verharde weg. Gedurende een tiental dagen daarna bezocht ik regelmatig deze plek en trof daar steeds deze vogel aan. Als ze dan een bek vol insecten had verzameld vloog ze daarmee steevast naar dezelfde, voor mij echter onbereikbare plaats.

Na enige tijd van waarnemen bleek dat ze daarbij gezelschap had van een mannetje Witte Kwikstaart (*Motacilla alba alba*). Een mannetje Rouwkwikstaart werd niet waargenomen. Al met al lijkt me dit voldoende om te konstateren dat het hier een gemengd broedgeval betrof. Mogelijk is dit pas het tweede uit de provincie.

Zoals bekend vervangt de Rouwkwikstaart de Witte op de Britse Eilanden. In Nederland is het een zeer schaarse broedvogel met jaarlijks tien paren (Teixeira 1979), voornamelijk in de kustgebieden. Het is niet duidelijk in hoeverre gemengde paren daarbij zijn inbegrepen. Het verst in het binnenland gelegen geval dat Teixeira aangeeft (Noord-Limburg) betrof zeker een gemengd paar.

Ook het enige andere (mij bekende) Brabantse geval had betrekking op een mengpaar en wel te Netersel in 1964 (Van Erve e.a. 1967).

Overigens worden zeker uit Oost-Brabant vrijwel geen waarnemingen van Rouwkwikstaarten gemeld. Enerzijds is men in het algemeen nauwelijks attent op het voorkomen van deze vorm, anderzijds is de determinatie niet altijd eenvoudig, zeker niet in de herfst.

In Veldhoven echter zag ik zowel tijdens de voorjaars- als tijdens de najaarstrek diverse malen Rouwkwikstaarten. In het voorjaar meestal in maart, in het najaar in oktober. Tevens is er voor deze gemeente een winterwaarneming (Neijts 1984). Vrijwel al deze waarnemingen stammen uit perioden dat ik scherp op de aanwezigheid van dergelijke vogels (en bijvoorbeeld ook op de Russische Kauw) lette, hetgeen mij doet vermoeden dat deze ondersoort tamelijk regelmatig doortrekt en misschien ook wel wat vaker broedt in het binnenland van Brabant.

Over de determinatie van de Rouwkwikstaart kan men een lang verhaal schrijven, maar het meeste daarover is reeds gepubliceerd en eenvoudig op te zoeken. Een belangrijk verschilpunt tussen Rouw- en Witte Kwikstaart wordt echter zeer zelden vermeld, doch daarentegen wel vaker (onbewust?) afgebeeld:

Bij de Rouwkwikstaart hebben de grote vleugeldekveren meestal veel meer wit dan bij de Witte. De vogels hebben dan een veel duidelijker witte vlek in de vleugel die dikwijls al van grotere afstand opvalt. Gevoegd bij de ook vaak wat donkerder rug maakt dat de vogel kontrastrijker.

Andere punten waarop men moet letten zijn: donkergrijze in plaats van lichtgrijze flanken, zwarte in plaats van grijze stuit en/of het zwart van nek en keel elkaar wel of niet raken in de zijhals. Deze punten vereisen wel zeer zorgvuldige waarneming van korte afstand!

Frank Neijts

Adres: Loggerstraat 25, 5616 KL Eindhoven. 040-523270

Literatuur

- Erve F.J.H. van. e.a. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
 Neijts, F. 1984. Vogels van Veldhoven. Gemeente Veldhoven.
 Teixeira, R. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's-Graveland.

VOGELS IN VOGELVLUCHT

in
de paardestal

NATUURINFORMATIECENTRUM

KASTEELPARK

GELDROP

ZONDAGS VAN 2 TOT 5 U.

TOT 1 DEC. 1985

INSTITUUT VOOR NATUURBESCHERMINGSEDUCTIE

ms

AANWIJZINGEN BIJ HET SCHRIJVEN VAN ARTIKELEN VOOR 'DE ROODBORSTTAPUIT'

1. Kopij bij voorkeur getypt toeleveren. Houd een brede marge (5 cm) en een dubbele regelafstand aan.
2. Lange artikelen worden bij voorkeur in verschillende hoofdstukjes verdeeld. Bij het weergeven van onderzoeksresultaten wordt daarbij het volgende model geprefereerd:
  - Inleiding (waarin de beschrijving van de doelstelling of de probleemstelling van het onderzoek)
  - Methode (met daarbij eventueel een gebiedsbeschrijving en een dankwoord)
  - Resultaten
  - Diskussie (eventueel)
  - Samenvatting
  - Literatuur
3. Wanneer literatuurgegevens verwerkt worden, moet altijd de bron worden aangegeven. In de tekst gebeurt dit door het vermelden van schrijver(s) en jaartal, bijvoorbeeld: (Van Erve e.a. 1967). Onder het hoofdstukje literatuur wordt de bron vervolgens nader omschreven, zoals in onderstaande voorbeelden:

Erve, F.J.H. e.a., 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen. Of:

Voorn, P. 1983. De doortrek van de Kraanvogels in Noord-Brabant in het najaar van 1982. De Roodborsttapuit 2 (1):4-19.

Dus bij tijdschriftartikelen eerst de jaargang, tussen haken het nummer en vervolgens de bladzijden.
4. Indien tabellen en/of figuren in het artikel zijn verwerkt, dient duidelijk te worden aangegeven waar deze in de tekst geplaatst moet worden. Ze horen voorzien te zijn van een kort, duidelijk onderschrift.
5. Soortnamen van vogels worden altijd met een hoofdletter gespeld (dus: Houtduif, Zwarte Zee-eend, Vink), soort- of familiegroepen echter steeds met een kleine letter (dus: duiven, zee-eenden, vinken (indien bedoeld vinkachtigen!)).

N.B. Bij planten en andere diersoorten gelden iets andere regels. Daar schrijft men bijvoorbeeld Zwarte els, Bruine kikker e.d.
6. De redactie is altijd bereid om, naar vermogen, te helpen bij het verkrijgen van literatuur, bij uitwerkingsproblemen, enzovoort.

N.B. Artikelen worden door de redactie doorgenomen op inhoudelijke kwaliteit en taalgebruik. Wijzigingsvoorstellen worden altijd met de auteur(s) besproken.

DE ROODBORSTTAPUIT

Periodiek van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen
(SOV)

Jaargang 4

Nummer 1

Maart 1985

Redactie: Hans van de Laarschot (eindredactie), Loek Hilgers, Tom Heijnen

Tekstverwerking: Carla van Asten

Lay Out: Ad van Asten

Tekeningen: Frank Neijts, Loek Hilgers

SOV BERICHTEN:

Van het bestuur 1

AVIFAUNA-ONDERZOEK PPD

Avifauna-onderzoek PPD 2

LOPENDE ONDERZOEKEN:

Overzicht van lopende onderzoeken 3

SOVON-NIEUWS

Bijzondere Soorten Projekt 5

Het voorkomen van de Kolgans in Noord-Brabant gedurende de laatste drie
dagen van 1981 in vergelijking met voorgaande winters, Ad van Poppel 9

Waarnemingen van Kleine Zwanen in de Vughtse Gement, Nico Hilgers 16

Broedvogeltelling op de Ullingse Bergen (gem. St. Anthonis) 1 en 2 mei
1984, Tom Heijnen en Frans Post 20

Hoe de Ortolaan als broedvogel verdween uit Noord-Brabant, Loek Hilgers 24

Het voorkomen van de Patrijs in Oost-Brabant in 1984, Wim Bankers e.a. 34

VELDWERK:

Gele Kwikstaarten, Frank Neijts 42

Doortrek van Noordse Gele Kwikstaarten, Hans v.d. Laarschot 47

Taiga- en Toendra-Rietgans, Redactie 48

KORTE MEDEDELINGEN:

Gemengd broedgeval Witte/Rouwkwikstaart in Veldhoven in 1984,
Frank Neijts 48